

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

**НОВОВОЛИНСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ**

*Кафедра економіки та
обліку господарської діяльності*

**ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни
«ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО»**

*для студентів Нововолинського навчально- наукового
інституту ТНЕУ
напряму підготовки 6.030508 «Фінанси і кредит»*

Нововолинськ-2016

Опорний конспект лекцій з дисципліни «Цивільне право» для студентів денної та заочної форми навчання Нововолинського навчально-наукового інституту економіки і менеджменту ТНЕУ/ Укл. Н.В. Бортнік-Нововолинськ.- 2016.- -----

Укладач: Бортнік Наталія Володимирівна- викладач кафедри економіки та обліку господарської діяльності.

Рецензенти: Роман Степанович Чорний – академік Академії економічних наук України, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри загальноекономічних та гуманітарних дисциплін НННІЕМ ТНЕУ.

Андрій Васильович Шевчук- доктор економічних наук, ст. науковий співробітник, професор кафедри фінансів НННІЕМ ТНЕУ

Затверджено на засіданні кафедри економіки та обліку господарської діяльності, протокол №7 від 23.02.2016

Затверджено на засіданні Науково-методичної ради НННІЕМ ТНЕУ, протокол № 3 від 28.03.2016

Відповідальний за випуск: Ярослав Васильович Шевчук, доктор економічних наук, старший науковий співробітник, доцент.

Бортнік Н.В., 2016

НННІЕМ ТНЕУ, 2016

Зміст

Вступ

Навчальна програма дисципліни «Цивільне право».....7

1.1 Структура залікового кредиту дисципліни «Цивільне право».....10

II Навчально-методичне забезпечення за темами дисципліни.....11

Тема 1. Загальні положення цивільного права.....11

1.1 Поняття цивільного права, предмет, метод цивільно–правового регулювання.

1.2 Принципи та функції цивільного права.

1.3 Відмежування цивільного права від суміжних галузей права.

Тема 2. Цивільне законодавство.....15

2.1 Поняття цивільного законодавства.

2.2 Дія цивільного законодавства у часі, просторі і за колом осіб.

2.3 Застосування цивільного законодавства за аналогією.

2.4 Роль судової практики в удосконаленні, тлумаченні та застосуванні цивільного законодавства.

Тема 3. Основні риси права зарубіжних країн.....18

3.1 Основні риси цивільного права зарубіжних країн.

3.2. Джерела цивільного і торгового права зарубіжних країн.

3.3 Основні інститути цивільного права зарубіжних країн.

Тема 4. Цивільні правовідносини

4.1 Поняття цивільних правовідносин

4.2 Особливості цивільних правовідносин.

4.3 Елементи цивільних правовідносин

4.5 Здійснення цивільних прав та виконання цивільних обов'язків

Тема 5. Захист цивільних прав. Відповідальність у цивільному праві

- 5.1 Захист цивільних прав.
- 5.2 Поняття цивільно-правової відповідальності.
- 5.3 Форми і види цивільно-правової відповідальності.
- 5.4 Склад правопорушення та умови цивільно-правової відповідальності.
- 5.5 Підстави звільнення від відповідальності

Тема 6. Фізичні особи як суб'єкти цивільних прав. Фізичні особи як суб'єкти підприємницької діяльності.

- 6.1 Цивільна правоздатність фізичної особи.
- 6.2 Цивільна дієздатність фізичної особи.
- 6.3 Обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання її недієздатною.
- 6.4 Визнання фізичної особи безвісно відсутньою, оголошення її померлою.
- 6.5 Фізична особа як суб'єкт підприємницької діяльності

Тема 7. Юридичні особи. Підприємницькі товариства. Держава і територіальні громади як суб'єкти цивільних прав.

- 7.1 Поняття юридичної особи, ознаки юридичної особи, право та дієздатність юридичної особи, місцезнаходження.
- 7.2 Види юридичних осіб та порядок їх створення. Відповідальність юридичної особи.
та представництва юридичної особи.
- 7.3 Припинення юридичної особи.
- 7.4 Участь держави та територіальних громад у цивільних правовідносинах.

Тема 8. Підстави виникнення цивільних прав та обов'язків. Правочин.

- 8.1 Підстави виникнення цивільних прав та обов'язків.
- 8.2 Поняття правочинів та їх види.
- 8.3 Умови дійсності правочинів.
- 8.4 Види недійсних правочинів.

Тема 9. Представництво і довіреність.

9.1 Поняття представництва.

9.2 Види представництва.

9.3 Довіреність та її види.

9.4 Припинення представництва за довіреністю.

Тема 10. Строки та терміни. Позовна давність

10.1 Поняття та значення строків у цивільному праві.

10.2 Види цивільно -правових строків.

10.3 Позовна давність

Тема 11. Спадкове право

11.1 Поняття та значення спадкового права, принципи спадкового права.

11.2 Спадкові правовідносини.

11.3 Спадкування за законом.

Тема 12. Способи забезпечення виконання зобов'язань.....83

12.1 Загальна характеристика способів забезпечення виконання зобов'язань.

12.2 Неустойка як спосіб забезпечення виконання зобов'язань.

12.3 Поручка та гарантія як способи забезпечення виконання зобов'язань.

12.4 Завдаток та застава як способи забезпечення виконання зобов'язань.

Рекомендована література.....96

В с т у п

Програма й тематичний план дисципліни «Цивільне право» присвячена вивченню загальних положень цивільного права та цивільного законодавства (предмет, метод, функції, система, джерела, правовідносини), правового статусу суб'єктів цивільних правовідносин, правочинів, представництва, особистих немайнових прав, речового права та інтелектуальної власності, інститутів зобов'язального права (загальні положення про зобов'язання, загальні положення про договір), системи договірних та недоговірних зобов'язань (договорів купівлі-продажу, дарування, ренти, найму, підряду, позички, перевезення, зберігання, банківських правочинів тощо) та правових інститутів спадкового права.

Найменування та опис компетентностей, формування котрих забезпечує вивчення дисципліни:

- засвоєння теоретичного положення навчальною програмою дисципліни.
- формування первісних професійних навиків щодо цивільно- правової кваліфікації життєвих обставин, застосування норм цивільного права для вирішення життєвих ситуацій, складання договорів у письмовій формі;
- вміння розробляти ефективні рішення з використанням норм цивільного законодавства

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ «ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО»

Тема 1 ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Поняття цивільного права як галузі права. Предмет цивільного права. Майнові відносини, особисті немайнові відносини. Метод цивільно-правового регулювання суспільних відносин. Відмежування цивільного права від суміжних галузей права. Функції цивільного права та його основні принципи.

Тема 2 ЦИВІЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Поняття та структура цивільного законодавства. Дія цивільного законодавства у часі, просторі і за колом осіб. Застосування цивільного законодавства за аналогією. Роль судової практики в удосконаленні, тлумаченні за застосуванні цивільного законодавства. Діловий звичай і звичай.

Тема 3 ОСНОВНІ РИСИ ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Поняття цивільноправової системи, тенденції розвитку цивільно-правових систем. Місце українського цивільного права серед цивільно-правових систем сучасності. Романо-германська система. Англосаксонська система. Загальна характеристика інших цивільноправових систем.

Тема 4 ЦИВІЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

Поняття та особливості цивільних правовідносин. Елементи цивільних правовідносин: суб'єкти, об'єкти, зміст. Види цивільноправових відносин.

Тема 5 ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ.

Здійснення цивільних прав, зловживання правом. Виконання цивільних обов'язків. Право на захист, реалізація права на захист, визнання права, визнання правочину недійсним, припинення дій, які порушують право, відновлення становища, яке існувало до порушення права, примусове виконання обов'язку особи в натурі, зміна або припинення правовідносин, визнання незаконним акта органу державної влади, органу місцевого самоврядування, самозахист цивільних прав. Захист прав нотаріусами. Здійснення права на захист. Відшкодування збитків та моральної шкоди.

Поняття цивільноправової відповідальності. Форми та види цивільноправової відповідальності. Склад правопорушення та умови цивільноправової відповідальності. Підстави звільнення від відповідальності.

Тема 6 ФІЗИЧНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ.

ФІЗИЧНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

Правоздатність і дієздатність фізичної особи. Часткова дієздатність, неповна дієздатність, обмежена дієздатність, недієздатність фізичної особи. Визнання фізичної особи безвісно відсутньою, оголошення її померлою. Опіка та піклування. Фізична особа як суб'єкт підприємницької діяльності.

Тема 7 ЮРИДИЧНІ ОСОБИ. ПІДПРИЄМНИЦЬКІ ТОВАРИСТВА.

ДЕРЖАВА І ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ.

Поняття та ознаки юридичної особи. Правова природа юридичної особи. Правоздатність юридичних осіб. Порядок виникнення та припинення юридичних осіб. Види юридичних осіб. Державна реєстрація юридичної особи. Філії та представництва юридичної особи. Підприємницькі товариства: поняття та види. Держава і територіальні громади як суб'єкти цивільних правовідносин.

Тема 8 ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ. ПРАВОЧИН.

Юридичні факти та їх класифікація. Поняття правочинів, їх види. Умови дійсності правочинів. Державна реєстрація правочину. Правові наслідки недодержання сторонами вимог закону про вчинення правочину. Наслідки недійсності правочину.

Тема 9 ПРЕДСТАВНИЦТВО І ДОВІРЕНІСТЬ.

Поняття представництва та сфера його застосування. Види представництва, повноваження представника. Довіреність. Форма і строк дії довіреності. Припинення довіреності, наслідки припинення довіреності. Наслідки укладення угоди особою, не уповноваженою на це, або з перевищенням повноважень

Тема 10 СТРОКИ ТА ТЕРМІНИ. ПОЗОВНА ДАВНІСТЬ.

Поняття та значення позовної давності. Види строків позовної давності. Вимоги, на які позовна давність не поширюється. Початок перебігу строків позовної давності. Зупинення перебігу строків позовної давності. Перерва перебігу строків позовної давності. Наслідки закінчення строків позовної

давності. Випадки захисту порушеного права після закінчення строків позовної давності.

Тема 11 СПАДКОВЕ ПРАВО

Загальні положення спадкового права. Поняття і значення спадкування і спадкового права. Загальні положення спадкового права. Правове становище спадкоємців та спадкодавців. Спадкування за законом. Спадкування за заповітом. Виконання заповіту. Порядок реалізації спадкових прав. Нотаріальне оформлення спадкових прав. Спадковий договір.

ТЕМА 12 СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Поняття виконання зобов'язань, принципи належного виконання зобов'язань, суб'єкт виконання зобов'язань, місце виконання, строк, предмет, спосіб виконання зобов'язання.

СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ ДИСЦИПЛІНИ „ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО”

денна форма навчання (ІІІ курс)

	Кількість годин			
	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота	ІРС
<i>Змістовий модуль 1. Цивільне право у правовій системі України</i>				
Тема 1. Цивільне право в системі права України	1	1	5	-
Тема 2. Цивільне законодавство	1	1	5	-
Тема 3. Основні риси права зарубіжних країн	1	1	5	1
Тема 4. Цивільні правовідносини	2	2	5	-
Тема 5. Захист цивільних прав, відповідальність у цивільному праві	2	2	5	-
Тема 6. Фізичні особи як суб'єкти цивільних правовідносин	1	1	5	-
Тема 7. Юридичні особи як суб'єкти цивільних правовідносин	1	1	5	1
Тема 8. Підстави виникнення цивільних прав. Правочин	1	1	5	-
Тема 9. Представництво і довіреність	1	1	5	-
Тема 10. Строки та терміни. Позовна давність.	1	1	5	-
Тема 11. Спадкове право	1	1	5	-
Тема 12. Способи забезпечення виконання зобов'язань	2	1	3	-
ВСЬОГО:	15	15	58	2

II. НАВЧАЛЬНО_МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗА ТЕМАМИ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1 ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Поняття цивільного права як галузі права. Предмет цивільного права. Майнові відносини, особисті немайнові відносини. Метод цивільно-правового регулювання суспільних відносин. Відмежування цивільного права від суміжних галузей права. Функції цивільного права та його основні принципи.

Мета: Поглибити знання щодо загальних положень цивільного права, вміти точно давати характеристику кожного з принципів цивільного права, навчитися характеризувати особливості відносин власності, відносин у сфері особистого життя громадян, їх творчої та інтелектуальної діяльності.

План

I. Поняття цивільного права, предмет, метод цивільно–правового регулювання.

II. Принципи та функції цивільного права.

III. Відмежування цивільного права від суміжних галузей права.

Основні поняття і терміни: право власності, інтелектуальна власність, правочин, об'єкт, суб'єкт, зобов'язання.

I. Поняття цивільного права, предмет, метод цивільно–правового регулювання.

Цивільне право – це сукупність правових норм, які регулюють майнові та особисті немайнові відносини на засадах юридичної рівності сторін. Метою цивільного права є захист приватних інтересів. Перевагу у приватному праві мають диспозитивні норми, які забезпечують використання в регулюванні суб'єктивного розсуду учасників відносин.

Цивільне право забезпечує регулювання певної сфери відносин:

- відносин власності;
- відносин товарногрошового обігу;

- відносин сфери особистого життя громадян, їх творчої та інтелектуальної діяльності.

Вказані відносини і складають **предмет цивільного права**. Особливе значення мають майнові відносини, вони складають основну сферу регулювання цивільного права. *Студенти повинні показати особливості відносин власності та відносин у галузі товарообігу, відносин у сфері особистого життя громадян, їх творчої та інтелектуальної діяльності.*

Необхідно звернути увагу і на метод цивільно-правового регулювання. Ознаки методу відображені в загальному юридичному становищі суб'єктів, у диспозитивних началах цивільного законодавства, в особливостях цивільно-правових санкцій це знаходження їх в однаковому становищі один до одного, кожна сторона має свій комплекс прав і обов'язків.

Диспозитивність проявляється у тому, що учасники можуть діяти на свій розсуд, вирішуючи питання щодо прав та обов'язків у даному правовідношенні.

Особливості цивільно-правових санкцій проявляються у:

- відновленні правового становища, яке існувало до порушення права;
- відшкодуванні збитків;
- сплаті штрафів тощо.

II. Принципи та функції цивільного права

Стаття 3 ЦК України надає перелік принципів цивільного права:

- 1) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини;
- 2) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом;
- 3) свобода договору;
- 4) свобода підприємницької діяльності;
- 5) судовий захист цивільних прав та інтересів;

б) справедливість, добросовісність та розумність;

7) юридична рівність суб'єктів.

Студенти повинні вміти охарактеризувати кожен з принципів, розкрити їх сутність, звернути увагу на функції сучасного цивільного права, показати їх види.

Функції в цивільному праві поділяються на:

-регулятивну;

-охоронну;

-попереджувально-виховну;

-попереджувально-стимулюючу.

Регулятивна забезпечує врегулювання нормами цивільного права відносин власності, товарно-грошових, особистих немайнових (наприклад ст.ст. 665–711 ЦК України регулюють відносини з приводу купівлі-продажу) це знаходження їх в однаковому становищі один до одного, кожна сторона має свій комплекс прав і обов'язків.

Диспозитивність проявляється у тому, що учасники можуть діяти на свій розсуд, вирішуючи питання щодо прав та обов'язків у даному правовідношенні.

Охоронна забезпечує захист порушених прав суб'єктів цивільного права.

Попереджувально)виховна тісно пов'язана з охоронною і досягається через інститут цивільноправової відповідальності. Сам факт існування цивільно-правових норм про відповідальність позитивно впливає на свідомість громадян, стримуючи їх від скоєння правопорушень.

Попереджувально)стимулююча полягає в стимулюванні різними цивільно-правовими засобами необхідної суспільству і державі поведінки громадян та організацій.

III. Відмежування цивільного права від інших галузей права.

Цивільне право стикається з іншими галузями права, тому студенти повинні показати, як співвідноситься цивільне право з такими галузями права, як адміністративне, трудове, фінансове, сімейне, кримінальне та іншими.

Цивільне право прийнято ділити на дві частини: загальну і особливу.

Загальну складають норми про основні положення цивільного права, підстави виникнення цивільних прав та обов'язків, здійснення та захист цивільних прав, суб'єкти та об'єкти цивільних прав, правочини, представництво і довіреність, строки і терміни, позовна давність, правовий інститут особистих немайнових прав, речове право, право власності, право інтелектуальної власності, зобов'язальне право (загальна частина) та спадкове право.

Особлива частина складається з окремих видів зобов'язань. Це – договірні зобов'язання, зобов'язання з односторонніх дій, позадоговірні зобов'язання (делікти та зобов'язання з набуття, збереження майна без достатніх правових підстав).

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначенню поняття «цивільне право»
2. Функції цивільного права
3. Принципи цивільного права
4. На які частини поділяється цивільне право.
5. Які особливості цивільно-правових санкцій ?

Література: 2, 3,5

Тема 2 ЦИВІЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Поняття та структура цивільного законодавства. Дія цивільного законодавства у часі, просторі і за колом осіб. Застосування цивільного законодавства за аналогією. Роль судової практики в удосконаленні, тлумаченні за застосуванні цивільного законодавства. Діловий звичай і звичай.

Мета: Навчитися давати характеристику цивільному законодавству, вміти розмежовувати дію цивільного законодавств за часом, простором та колом осіб

План

- I. Поняття цивільного законодавства.
- II. Дія цивільного законодавства у часі, просторі і за колом осіб.
- III. Застосування цивільного законодавства за аналогією.
- IV. Роль судової практики в удосконаленні, тлумаченні та застосуванні цивільного законодавства.

Основні поняття і терміни: кодекс, Конституція, закон, підзаконний акт, постанова, аналогія права, застава.

I. Поняття цивільного законодавства

Оснoву цивільного законодавства становить Конституція України. Вона передбачає цивільно-правові засади регулювання відносин власності (ст. 13,14,41), в неї закладені права громадянина на ім'я, честь, гідність та ін.

Після Конституції вищу юридичну силу мають Закони України, серед них основним є Цивільний Кодекс, затверджений Верховною Радою України. Він складається з 6 книг, 90 глав, 1308 статей. Книга перша – «Загальні положення», книга друга – «Особисті немайнові права фізичної особи», книга третя – «Право власності та інші речові права», книга четверта – «Право інтелектуальної власності», книга п'ята – «Зобов'язальне право», книга шоста – «Спадкове право». Закони України «Про власність», «Про заставу», «Про цінні папери та фондову біржу» та інші.

Елементами структури цивільного законодавства є і підзаконні акти: Укази Президента, наприклад, «Про обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів», «Про організаційні

заходи з підготовки об'єктів права державної власності до приватизації” та інші, постанови Кабінету Міністрів, наприклад “Про заходи щодо створення системи реєстрації прав власності на нерухоме майно”, Постанова Кабінету Міністрів України від 7 вересня 1993 р., якою затверджено Положення про порядок, продажу, придбання, реєстрації, облік і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівливої дії та інші.

Міністерства та відомства видають накази та розпорядження, наприклад, наказом Мінфіну України від 16.05.1996 р. затверджена Інструкція про порядок реєстрації виданих, повернутих та використаних довіреностей на отримання цінностей, а наказом Міністерства зовнішньоекономічних зв'язків та торгівлі (далі–МЗЕЗТ) України від 9.12.1995 р. – Правила торгівлі транспортними засобами і номерними агрегатами.

Локальні акти – статuti та установчі договори підприємств.

II. Дія цивільного законодавства у часі, просторі і за колом осіб

Важливе значення має питання дії цивільного законодавства у часі, просторі і за колом осіб.

Студенти повинні знати, з якого часу набувають чинності закони України, нормативно-правові акти Верховної Ради і Президента України, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти міністерств, відомств, інших центральних органів державної виконавчої влади.

III. Застосування цивільного законодавства за аналогією

У цивільному праві застосовуються такі поняття, як «аналогія права» та «аналогія закону». Студенти повинні знати, за яких умов застосовується аналогія закону та аналогія права.

Застосування аналогії закону можливе за таких умов:

- 1) відносини сторін знаходяться у сфері дії цивільного права, тобто є цивільно-правовими відносинами;
- 2) вказані цивільні відносини не врегульовані Цивільним кодексом та іншими

актами цивільного законодавства або договором;

3) існують норми, що регулюють подібні за змістом відносини. Якщо використати аналогію закону для врегулювання відносин неможливо, наприклад через відсутність норм, що регулюють подібні відносини, застосовують аналогію права, тобто використовуються загальні засади цивільного законодавства.

Умови застосування аналогії права такі:

1) відносини сторін знаходяться у сфері дії цивільного права, тобто є цивільними відносинами;

2) вказані цивільні відносини не врегульовані ЦК, іншими актами цивільного законодавства або договором;

3) відсутні норми, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини.

IV. Роль судової практики в удосконаленні, тлумаченні та застосуванні цивільного законодавства

Важливе значення для ефективного функціонування правової системи мають постанови Пленуму Верховного Суду України. В них даються керівні роз'яснення судам з питань застосування цивільного законодавства. Вони носять рекомендаційний характер. Роз'яснення вищих судових органів треба розглядати як форми тлумачення чинного законодавства, що застосовуються судами.

Питання для самоконтролю:

1. Що становить основу цивільного законодавства ?
2. Які елементи структури цивільного законодавства?
3. Що таке « локальний акт »
4. За яких умов застосовують аналогію закону
5. Яке значення для ефективного функціонування правової системи мають постанови Пленуму Верховного Суду України.

Література: 3, 6, 7, 9.

Тема 3 ОСНОВНІ РИСИ ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Поняття цивільноправової системи, тенденції розвитку цивільно-правових систем. Місце українського цивільного права серед цивільно-правових систем сучасності. Романо-германська система. Англосаксонська система. Загальна характеристика інших цивільноправових систем.

Мета: Відкрити сутність цивільно- правової системи світу. Вміти охарактеризувати дані цивільно-правові системи.

План:

- I. Основні риси цивільного права зарубіжних країн.
- II. Джерела цивільного і торгового права зарубіжних країн.
- III. Основні інститути цивільного права зарубіжних країн.

Основні поняття і терміни: інститут, зобов'язальне право.

I. Основні риси цивільного права зарубіжних країн.

Можна виділити такі сучасні цивільно-правові системи: романно-германська система, романська та германська підсистеми, англоамериканська система, мусульманська система, патріархальна система, північна система, далекосхідна система, індуїстська система. Кожна з вказаних систем має свої особливості.

Студенти повинні вміти показати особливості вказаних цивільно-правових систем.

Як і в цивільному праві України, предметом цивільного та торгового права зарубіжних країн є майнові і немайнові відносини. *Предмет* цивільного права зарубіжних країн має відмінності від предмета цивільного права України.

Відмінності:

-предмет цивільного права зарубіжних країн більш розширений за рахунок включення значного обсягу товарногрошових відносин, пов'язаних з відчуженням земельних ділянок;

-до предмету цивільного права багатьох країн входять і сімейношлюбні

відносини;

- розширене коло немайнових відносин, що регулюються цивільним правом;
- до майнових відносин більше потрапляють немайнові за своєю природою людські цінності (честь, гідність тощо);
- у багатьох західних країнах майнові і особисті немайнові відносини врегульовані двома кодексами – цивільним і торговим.

Необхідно знати і систему цивільного права зарубіжних країн. Країни з дуалістичним характером приватного права включають в себе такі правові інститути: становище фізичних і юридичних осіб; сімейне право; право на речі; зобов'язання договірні, квазідоговірні, із заподіяння шкоди та безпідставного збагачення, спадкоємства. Англоамериканська система не знає ні цивільного, ні торгового права. Відносини, які регулюються континентальним цивільним і торговим правом, регулюються окремими інститутами права: правом договорів, правом нерухомої власності, правом рухомої власності, страховим правом та іншими.

III. Основні інститути цивільного права зарубіжних країн.

Три важливих інститути цивільного права зарубіжних країн складають:

- суб'єкти;
- право власності;
- зобов'язальне право.

Так, у Німеччині особи віком до 7 років вважаються абсолютно недієздатними, з 7 до 18 років – обмежено дієздатними. У Франції особа до 18 років вважається недієздатною. У Англії повна дієздатність настає з 18 років, а в США з 21 року.

Класифікація юридичних осіб різна у різних країнах, але принципи створення та припинення однакові. Розрізняють юридичні особи приватного права, які створюються на підставі приватноправового акта і публічного права, які створюються на основі закону або адміністративного акта. Господарські товариства поділяються на види залежно від порядку розподілу контролю та

відповідальності учасників (повні, командитні, акціонерні). Юридичні особи мають цивільну правоздатність і цивільну дієздатність. Правоздатність, як правило, є загальною за певними винятками. Дієздатність виникає з моменту їх державної реєстрації або з моменту формування відповідних органів, наділених повноваженням діяти як законні представники юридичної особи.

Право власності у континентальному праві поділяється на два інститути: право на свої речі та право на чужі речі. Такого поділу немає у англосаксонському праві.

Об'єктом речових прав є майно, яке поділяється на матеріальне та нематеріальне, а також рухоме і нерухоме майно.

Захист речових прав здійснюється речовоправовими та зобов'язальноправовими способами.

Праву США та Англії відомий інститут довірчої власності (власник передає майно в управління довіреної особі).

Зобов'язальне право займає центральне місце у праві всіх країн. Підставами виникнення зобов'язань є договір та делікт. У континентальному праві умовою виникнення договору є наявність зустрічних волевиявлень, то в англоамериканському праві – наявність зустрічних зобов'язань.

Позадоговірні зобов'язання поділяються на генеральний та спеціальний делікти. Делікти виникають внаслідок здійснення протиправної дії (бездіяльності), що спричинило шкоду особі або майну потерпілого.

Питання для самоконтролю

1. Основні риси цивільного права зарубіжних країн ?
2. Суб'єкти романогерманської системи.
3. Джерела цивільного і торгового права зарубіжних країн.
4. Основні інститути Англоамериканської системи

Література: 4, 6,8.

Тема 4 ЦИВІЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

Поняття та особливості цивільних правовідносин. Елементи цивільних правовідносин: суб'єкти, об'єкти, зміст. Види цивільноправових відносин.

Мета: Поглибити знання студентів щодо особливостей та елементів цивільних правовідносин

План

- I. Поняття цивільних правовідносин
- II. Особливості цивільних правовідносин.
- III. Елементи цивільних правовідносин
- IV. Здійснення цивільних прав та виконання цивільних обов'язків.

Основні поняття і терміни: дієздатність, правоздатність, юридичний обов'язок, суб'єкт, об'єкт

I. Поняття цивільних правовідносин

Норми цивільного права регулюють суспільні відносини за участю громадян і різних організацій. Суспільні відносини, будучи врегульовані нормами цивільного права, **стають цивільно-правовими**. Студенти повинні знати особливості цивільноправових відносин та їх елементи.

II. Особливості цивільних правовідносин

Особливості цивільноправових відносин:

- а) це майнові відносини і особисті немайнові, врегульовані нормами цивільного права;
- б) їхні учасники характеризуються майновою відокремленістю і юридичною рівністю;
- в) для цивільноправових відносин характерна ініціатива сторін;
- г) суб'єктивні права та обов'язки учасників цивільноправових відносин виникають, змінюються і припиняються на підставі юридичних фактів.

III. Елементи цивільних правовідносин

Елементами цивільно-правових відносин є:

- суб'єкти ;
- об'єкти;
- суб'єктивне цивільне право;
- суб'єктивний цивільний обов'язок.

Суб'єкти цивільно-правових відносин – це особи, що беруть участь у цивільних правовідносинах, принаймі дві особи. Суб'єкт якому належить право називається активним, суб'єкт на якого покладено обов'язок- пасивним.

Суб'єктами цивільних правовідносин можуть бути: громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства, українські й іноземні юридичні особи, держава Україна, територіальні громади.

Фізичним та юридичним особам як суб'єктам цивільних правовідносин притаманні такі суспільно-юридичні якості: *цивільна дієздатність, цивільна правоздатність.*

Цивільна правоздатність — це здатність людини бути носієм цивільних прав і обов'язків, здатність мати цивільні права і нести цивільні обов'язки.

Вона виникає з моменту народження і припиняється зі смертю або визнанням громадянина померлим.

Цивільна дієздатність - це здатність громадянина своїми діями набувати цивільних прав і створювати для себе цивільні обов'язки. Іншими словами — це здатність громадянина самому розпоряджатися своїми правами і нести відповідальність за свої дії. Цивільна дієздатність настає тоді, коли особа досягла певного віку і має відповідне психічне здоров'я. За своїм обсягом дієздатність поділяється на: повну, часткову, неповну, обмежену, визнання громадянина недієздатним.

Повна дієздатність настає з досягненням повноліття, тобто 18 років.

Неповною є дієздатність у громадян віком від 14 до 18 років і має такий обсяг:

- 1) право розпоряджатися своєю заробітною платою, стипендією або іншими доходами;
- 2) самостійно здійснювати права на результати творчої, інтелектуальної діяльності, що охороняються законом;
- 3) бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи;
- 4) право вносити вклади до кредитних установ і розпоряджатися ними.

Часткова дієдатність надається малолітнім, які не досягли 14 років:

- 1) право самостійно вчиняти дрібні побутові угоди;
- 2) здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом. Малолітня особа не несе відповідальності за завдану нею шкоду.

Обмежена дієдатність може бути визначена судом громадянам, які страждають на психічний розлад. Обмежено дієдатний громадянин може укладати угоди щодо розпорядження майном тільки за згодою піклувальника.

Визнання громадянина недієдатним може мати місце лише за рішенням суду, якщо громадянин внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатний усвідомлювати значення своїх дій і (або) керувати ними.

Право на заняття підприємництвом має фізична особа з повною дієдатністю.

Юридичними особами визнаються організації, які мають відокремлене майно, можуть від свого імені набувати майнових і особистих немайнових прав і нести обов'язки, бути позивачем і відповідачем в суді, господарському чи третейському суді. З цього визначення можна вивести правові ознаки юридичної особи:

- 1) організаційна єдність. Юридична особа — це певним чином організований колектив трудящих, колективне утворення, тобто організоване об'єднання трудящих;
- 2) наявність відокремленого майна. Кожна юридична особа має своє власне майно, що робить її економічно незалежною організацією. Це майно відокремлене від майна держави, інших організацій і громадян, що утворюють колектив юридичної особи;
- 3) у цивільному обороті юридичні особи виступають від свого власного імені. Кожна юридична особа має своє найменування (ім'я);
- 4) вони здатні нести самостійну майнову відповідальність, оскільки в них є своє власне майно.

Юридична особа має такі самі цивільні права й обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати тільки людині. Цивільна правоздатність юридичної особи виникає з моменту її створення і припиняється з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення. Юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів.

При характеристиці суб'єктивного цивільного права необхідно звернути увагу на правомочності, з яких воно складається.

Об'єкти цивільних правовідносин

Об'єктами цивільних прав є речі, в тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні й нематеріальні блага.

Річчю визнається предмет матеріального світу, який задовольняє потреби людей і щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки.

До нерухомих речей належать земельні ділянки і все, що розташоване на них і міцно з ними пов'язане, тобто об'єкти, переміщення яких без непропорційного збитку їх призначенню є неможливим.

Режим нерухомої речі може бути поширений законом і на інші речі, зокрема на повітряні й морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти як такі, що підлягають державній реєстрації.

Рухомими речами визнаються такі, що їх можна вільно перемішувати у просторі.

Майном як особливим об'єктом визнається окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки.

Гроші (валюта). Гривня— це законний платіжний засіб, обов'язковий до приймання за номінальною вартістю на всій території України.

Суб'єктивне цивільне право – це міра дозволеної поведінки суб'єкта цивільного правовідношення та юридичні можливості, що надані йому нормами права, і які називаються ще правомочностями. Суб'єктивне цивільне право складається з 3 правомочностей:

- 1) право на власні дії (суб'єкт має право здійснювати самостійно фактичні та юридичні дії);
- 2) право вимагати від зобов'язаного суб'єкта виконання ним певних дій;
- 3) право на захист у випадках порушення суб'єктивного права.

Суб'єктивний цивільний обов'язок – це міра належної поведінки суб'єкта. Суб'єкт має право виконувати певні дії, прийняті ним добровільно чи покладені на нього законом, або ж утримуватися від них.

IV. Здійснення цивільних прав та виконання цивільних обов'язків.

Існує два види обов'язку: активний і пасивний.

Активний – боржник повинен виконати певні юридичні або фактичні дії.

Пасивний – утримуватися від активних дій для виконання свого обов'язку. У більшості цивільно–правових відносин кожний з суб'єктів має права і несе обов'язки і тільки у деяких випадках є чисто уповноважені і чисто зобов'язані особи. Наприклад у договорі дарування.

Цивільно -правові відносини поділяються на види за різними критеріями.

1. За характером виникнення:

а) регулятивні – через які здійснюється регулювання майнових і особистих немайнових відносин;

б) охоронні – які виникають із правопорушень, тобто порушень правових норм, суб'єктивних прав чи заподіяння шкоди потерпілим (це, наприклад, відносини, які виникають з факту витребування власником майна з чужого незаконного володіння, або при заподіянні шкоди).

2. За колом зобов'язаних осіб і ступенем їх конкретизації:

а) абсолютні – в них визначено лише одну сторону, яка має право, тобто уповноважену сторону. Абсолютність суб'єктивного права – в його охороні від усіх і кожного і в його здійсненні на підставі власної діяльності уповноваженої особи (відносини власності, авторське право);

б) загальнорегулятивні – відносини відображають зв'язок кожного з кожним. В них на стороні уповноваженої і зобов'язаної особи – кожен і всі (цивільно-правові відносини, пов'язані із здійсненням права на здоров'я, вони виникають між всіма особами, які потрапляють у сферу дії цивільноправових норм про охорону здоров'я);

в) відносні – в них конкретно визначені обидві сторони: уповноважена і зобов'язана (договір підряду, найму тощо).

3. За характером поведінки зобов'язаної сторони:

а) активні – в яких боржник зобов'язаний вчинити на користь кредитора певну дію (передати майно, виконати роботу тощо);

б) пасивні – в яких зобов'язана сторона повинна утримуватися від порушення суб'єктивного права кредитора (авторські, право власності).

4. За об'єктом правовідносин:

а) речові – об'єктом є майно, речі тощо;

б) зобов'язальні – об'єктом є дії (договір підряду тощо).

Важливе значення має питання здійснення цивільних прав та виконання обов'язків. Особа здійснює свої права вільно, на власний розсуд. Здійснення цивільних прав складається з цивільних прав та обов'язків.

Суб'єктивним цивільним правом особи є можливість:

- поводитися певним чином;
- вимагати певної поведінки від інших осіб;
- отримати захист порушеного права за допомогою суду, державних органів.

Здійснення суб'єктивного цивільного права може відбуватися шляхом вчинення фізичних або юридичних дій. Цивільні права особа здійснює у межах, наданих їй договором або актами цивільного законодавства:

- особа повинна утримуватися від дій, які могли б порушувати права інших осіб, завдати шкоди навколишньому середовищу;
- дотримуватися моральних засад суспільства;
- не допускати дії, що вчинюються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживати правом в інших формах;

- не зловживати монопольним становищем і не вчиняти дій щодо обмеження конкуренції.

При здійсненні своїх прав особа повинна дотримуватися певних принципів:

- принципу законності, тобто дотримання ділової етики;
- моральних принципів суспільства;
- принципу солідарності і ділового співробітництва;
- принципу використання цивільних прав і обов'язків відповідно до їх призначення.

Суб'єктивному цивільному обов'язку відповідає і юридичний обов'язок. Цивільний обов'язок – це адресована зобов'язаній особі вимога певної поведінки, що відповідає умовам договору. Виконання його підпорядковано певним принципам.

Обов'язок повинен виконуватися:

- у певних межах, встановлених договором або актом цивільного законодавства;
- виконання обов'язку повинно бути реальним;
- він повинен бути виконаний належним чином (тобто дотримані всі умови зобов'язання);
- виконаний в належному місці і в строк, вказаний в договорі або нормативному акті.

Виконання обов'язку забезпечується засобами заохочення та відповідальності, які встановлені законом, договором або актом цивільного законодавства. Способи заохочення – наприклад, надбавка до платежу за дострокове виконання зобов'язання, мерами відповідальності є штраф,

відшкодування збитків, застава тощо. Звільнення особи від відповідальності може бути у випадках, встановлених договором або актами цивільного законодавства.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке цивільні правовідносини ?
2. Дайте визначенню поняття «цивільна правоздатність»
3. Дайте визначення поняттю «цивільна дієздатність»
4. З якого віку чи часу настає цивільна правоздатність ?
5. Що входить до переліку об'єктів цивільного права ?
6. Суб'єктивне цивільне право – це...

Тема 5 ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ.

Здійснення цивільних прав, зловживання правом. Виконання цивільних обов'язків

Право на захист, реалізація права на захист, визнання права, визнання правочину недійсним, припинення дій, які порушують право, відновлення становища, яке існувало до порушення права, примусове виконання обов'язку особи в натурі, зміна або припинення правовідносин, визнання незаконним акта органу державної влади, органу місцевого самоврядування, самозахист цивільних прав. Захист прав нотаріусами. Здійснення права на захист. Відшкодування збитків та моральної шкоди.

Поняття цивільноправової відповідальності. Форми та види цивільноправової відповідальності. Склад правопорушення та умови цивільноправової відповідальності. Підстави звільнення від відповідальності.

Мета: засвоїти лекційний матеріал щодо захисту цивільного права та виконання цивільних обов'язків.

План:

- I. Захист цивільних прав.
- II. Поняття цивільно-правової відповідальності.
- III. Форми і види цивільно-правової відповідальності.
- IV. Склад правопорушення та умови цивільно-правової відповідальності.
- V. Підстави звільнення від відповідальності.

Основні поняття і терміни: правочин, моральна шкода, нотаріус, правопорушення, делікт.

I. Захист цивільних прав.

*Студенти повинні уважно вивчити питання захисту цивільних прав у разі їх порушення, вміти назвати та охарактеризувати кожен із способів. **Захист цивільних прав може відбуватися :***

- у судовому порядку;

- шляхом самозахисту;
- шляхом звернення до Президента України, до органів місцевого самоврядування;
- захист прав нотаріусами.

*Необхідно звернути увагу на захист цивільних прав у судовому порядку. Стаття 16 ЦК України встановлює **способи їх захисту**, це:*

- **визнання права** – необхідність цього способу захисту виникає у тих випадках, коли існування у певної особи права викликає сумнів, не підтверджується даними (документами) встановленої форми, оспорується суб'єктивне право. Цей спосіб захисту може бути реалізований лише в юрисдикційному порядку, вимога позивача звернена до суду, який на підставі наданих доказів офіційно встановлює наявність або відсутність у нього спірного права;
- **визнання правочину недійсним** – спосіб захисту, який застосовується у випадку укладення заперечуваного правочину, застосовується у випадках та порядку, передбаченому параграфом 2 *гл.16 ЦК*;
- **припинення дій, які порушують право**, – застосовується у випадках щодо триваючого цивільного правопорушення, наприклад для забезпечення заборони проводити певні дії (використовувати товарний знак);
- **відновлення становища, яке існувало до порушення права**, – має місце у випадках, коли припинення порушення суб'єктивного права та притягнення винного до відповідальності недостатньо, а необхідно поновити порушене право у повному обсязі (застосувати реституцію), наприклад у випадку визнання правочину недійсним;
- **примусове виконання обов'язку особи в натурі** – полягає у тому, що кредитор зобов'язує боржника реально виконати обов'язки, взяті ним на себе у силу договору;

– **зміна або припинення правовідношення** – особа може припинити дію договору (розірвати його достроково) у випадку, коли зрозуміло, що договір не буде виконаний належним чином і в передбачені терміни (при купівлі- продажі неякісних товарів);

– **визнання незаконним акта органу державної влади, чи органу місцевого самоврядування, їх посадових осіб;**

– **відшкодування збитків** – збитки – це втрати, яких особа зазнала у зв'язку із знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки), а також доходи, які особа могла б реально одержати (упущена вигода);

– **відшкодування моральної шкоди** – сплата потерпілому грошової компенсації за фізичні та моральні страждання, які той переніс внаслідок скоєного правопорушення.

Самозахист цивільних прав: способи захисту повинні відповідати змісту порушеного права, характеру дій, якими воно порушено, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням.

Формами захисту є:

-необхідна оборона;

-завдання шкоди у стані крайньої необхідності;

-притримання майна кредитором.

Особа здійснює право захисту на свій розсуд.

Захист цивільних прав та інтересів Президентом України, органами державної влади, органами місцевого самоврядування.

Захист здійснюється в адміністративному порядку шляхом оскарження дій актів державних органів у вищий орган виконавчої влади. Разом з тим звернення до адміністративної інстанції не позбавляє особу звернутися за

захистом своїх прав до суду.

Захист прав нотаріусами – нова форма захисту, нотаріус здійснює захист шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі.

Що таке виконавчий напис, борговий документ

Засоби цивільноправового захисту різні і залежать від змісту цивільного правопорушення. *Основна їх мета* – відновлення прав суб'єктів, чії права порушені.

В залежності від цілей способи захисту поділяються на

– міри захисту;

– міри відповідальності.

II. Поняття цивільно-правової відповідальності

Цивільно-правова відповідальність – це правовідносини, що виражаються у вигляді несприятливих наслідків майнового і немайнового характеру у боржника, які забезпечуються державним примусом і які тягнуть за собою осуд правопорушника і його суб'єкта.

III. Форми і види цивільно-правової відповідальності

Форма цивільно-правової відповідальності – це ті обтяження, що покладаються на правопорушника

Відповідальність може наступати у таких формах:

відшкодування шкоди;

сплати неустойки;

втрати завдатку;

конфіскації та інші.

(Студенти повинні добре знати класифікацію видів цивільноправової відповідальності.)

Класифікувати цивільно-правову відповідальність можна за такими підставами:

а) залежно від підстав застосування відповідальності: **договірна; позадоговірна;**

б) залежно від суб'єктів: **індивідуальна; спільна;**

в) залежно від розмірів і обсягу: **повна; обмежена; підвищена;**

г) залежно від характеру поділу відповідальності між кількома порушниками: **часткова; солідарна; субсидіарна.**

(Бажано чітко знати і вміти охарактеризувати кожен вид відповідальності.)

Договірна відповідальність – це відповідальність, яка передбачена у договорі і настає в разі порушення умов договору.

Позадоговірна відповідальність має місце у випадку заподіяння правопорушення боржником, який не був з кредитором у договірних правовідносинах.

Часткова відповідальність – застосовується при скоєнні правопорушення кількома особами. Воно має місце тоді, коли у ньому беруть участь кілька кредиторів або кілька боржників, і кожен із кредиторів має право вимагати виконання, а кожен з боржників повинен виконати зобов'язання у певній частці, яка припадає на нього відповідно до закону або договору. Частки визнаються рівними, якщо їхній розмір не визначений договором або законом.

Субсидіарна відповідальність настає тоді, коли в зобов'язанні беруть участь два боржники, один з яких основний, інший – додатковий (субсидіарний). Така відповідальність впливає із закону або умов договору. Мета – встановлення гарантій забезпечення прав кредитора на відшкодування

заподіяної йому шкоди за рахунок інших осіб. Додатковий кредитор несе відповідальність за основного боржника у разі, якщо кредитор не може задовольнити вимоги кредитора.

Солідарна відповідальність настає тоді, коли це вказано у законі або договорі, наприклад у разі неподільності предмета зобов'язання. Солідарна відповідальність дозволяє кредитору притягнути до відповідальності будь кого з боржників у повному обсязі або частково. Усі боржники залишаються зобов'язаними до тих пір, поки зобов'язання не буде виконано повністю.

Повна відповідальність – відшкодування заподіяної шкоди повинно бути здійснено в повному обсязі – це основний принцип повного відшкодування шкоди.

Обмежена відповідальність встановлюється в окремих випадках законом або договором. Це означає, що за порушення обов'язку сплачується лише неустойка, а збитки не відшкодовуються, або хоч і відшкодовуються, але не повному обсязі (наприклад, підприємства транспорту відповідають за втрату, пошкодження вантажу у розмірі фактичної шкоди, неодержані доходи не відшкодовуються).

Підвищена відповідальність може встановлюватися по окремих видах зобов'язань, так за Закон України “Про бібліотечну справу” користувачі за втрату, пошкодження книг несуть відповідальність у кратному розмірі.

Зменшення розміру відповідальності допускається, якщо:

- 1) доказана вина обох сторін у невиконанні або неналежному виконанні зобов'язання;
- 2) кредитор навмисно чи необачно сприяв збільшенню розміру збитків або не вжив заходів щодо їх зменшення;

3) суд може зменшити розмір відшкодування шкоди, враховуючи матеріальне становище порушника, крім випадків, коли шкода заподіяна вчиненням злочину.

Необхідно звернути увагу на юридичні підстави відповідальності, якими є сукупність елементів складу правопорушення, а саме:

– об'єкт (суспільні правовідносини, що регулюються цивільним правом);

– суб'єкт (правопорушник, заподіював шкоду);

– об'єктивна сторона:

а) шкода, заподіяна правопорушенням;

б) протиправність поведінки правопорушника;

в) причинний зв'язок між протиправною поведінкою і шкодою;

– суб'єктивна сторона (вина правопорушника).

Умовами цивільної відповідальності є наявність:

1) протиправної поведінки (дії чи бездіяльності) особи;

2) шкідливого результату такої поведінки (шкоди);

3) вини особи, яка заподіяла шкоду;

4) причинного зв'язку між протиправною поведінкою і

шкодою.

(Студенти повинні вміти дати повну характеристику кожної умови.)

Для притягнення особи до цивільної відповідальності потрібен певний склад правопорушення (4 вищезазначені елементи), при відсутності хоча б одного з них (крім випадків безвинної відповідальності) цивільна відповідальність не настає.

V. Підстави звільнення від відповідальності.

Підставами звільнення від відповідальності є:

1. Непереборна сила – це надзвичайна і невідворотна за даних умов подія. На практиці це також називають форсмажорні обставини. Непереборна сила характеризується тим, що:

а) це зовнішня щодо сторін обставина;

б) це надзвичайна, тобто неординарна, нерядова обставина, яку неможливо відвернути в будь який спосіб, навіть якщо особа може передбачити її наслідки;

в) це подія, яку неможливо відвернути засобами, наявними у даної особи в конкретних умовах її діяльності способами: тобто у даних обставинах відсутні технічні та інші засоби, за допомогою яких можливо було б запобігти самій обставині або її наслідкам (землетруси, шторм, обвали, епідемії, воєнні дії, страйки тощо).

Питання для самоконтролю:

1. Порядок захисту цивільних прав.
2. Мета захисту цивільних прав.
3. Способи захисту цивільних прав.
4. Що таке «цивільна правоздатність» ?
5. Які є форми цивільно-правової відповідальності?
6. Що таке договірна відповідальність?
7. Коли допускається зменшення розміру відповідальності?
8. Підстави звільнення від відповідальності.

Література: 6, 8, 9, 11.

Тема 6 ФІЗИЧНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ.

ФІЗИЧНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

Правоздатність і дієздатність фізичної особи. Часткова дієздатність, неповна дієздатність, обмежена дієздатність, недієздатність фізичної особи. Визнання фізичної особи безвісно відсутньою, оголошення її померлою. Опіка та піклування. Фізична особа як суб'єкт підприємницької діяльності.

Мета: Поглибити лекційний матеріал щодо правоздатності та дієздатності фізичних та юридичних осіб

План

- I. Цивільна правоздатність фізичної особи.
- II. Цивільна дієздатність фізичної особи.
- III. Обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання її недієздатною.
- IV. Визнання фізичної особи безвісно відсутньою, оголошення її померлою.
- V. Фізична особа як суб'єкт підприємницької діяльності.

Основні поняття і терміни: правоздатність, дієздатність, договір, емансипація.

I. Цивільна правоздатність фізичної особи.

Цивільна правоздатність – це здатність мати права й обов'язки, яка визнається за всіма фізичними особами. Вона виникає з моменту народження людини і припиняється з її смертю. Існування правоздатності означає наявність певного правового зв'язку між державою і особою.

Необхідно звернути увагу на відмінність правоздатності від суб'єктивного права.

Правоздатність – загальна передумова, на підставі якої в особи, за наявності певних юридичних фактів, виникає конкретне суб'єктивне право. Вона є можливістю мати зазначені в законі права й обов'язки, тоді як суб'єктивне право – вже існуюче конкретне право, що належить визначеній особі. Правоздатність є завжди у особи, а конкретного суб'єктивного права може і не бути. Правоздатність не може бути передана іншій особі, а більшість суб'єктивних прав можуть бути відчужені.

Студенти повинні знати риси цивільної правоздатності.

Риси правоздатності:

- вона визнається в однаковій мірі за всіма громадянами України;
- вона реальна і гарантована, а це означає, що :
 - а) жоден громадянин не може бути позбавлений цивільної правоздатності;
 - б) обмеження цивільної правоздатності можливе лише у випадках і порядку, передбачених законом;
 - в) громадянин не може розпоряджатися своєю правоздатністю. Змістом цивільної правоздатності є сукупність юридичних можливостей придбання конкретних особистих прав і обов'язків, які особа може мати відповідно до законодавства (Конституція України ст. 28, 29, 33, 31, 36, 39, 54).

Зміст цивільної правоздатності не є обмеженим (ст.28 Конституції: особа може займатися підприємницькою діяльністю, яка не заборонена законом).

II. Дієздатність фізичної особи

Цивільна дієздатність – це здатність особи своїми діями набувати для себе цивільні права і створювати для себе цивільні обов'язки.

Студенти повинні звернути увагу на зміст цивільної дієздатності.

Зміст цивільної дієздатності складається з таких елементів:

- а) здатність своїми діями набувати цивільні права і створювати для себе цивільні обов'язки;
- б) здатність своїми діями здійснювати належні даній особі цивільні права і покладені на неї обов'язки;
- в) здатність своїми діями розпоряджатися належними особі правами;
- г) здатність нести цивільноправову відповідальність за вчинення цивільних правопорушень (деліктоздатність).

Зміст дієздатності залежить від віку особи, від стану її психіки. З урахуванням цього закон розрізняє кілька **видів дієздатності**:

-повну, неповну, часткову.

Стаття 35 ЦК передбачає підстави, коли фізичній особі може бути надана повна дієздатність:

- якщо особа досягла 16 років і працює за трудовим договором;
- якщо неповнолітня особа записана батьком або матір'ю дитини;
- за рішенням органів опіки та піклування за письмовою згодою батьків, в разі відсутності згоди – за рішенням суду;
- якщо особа досягла 16 років і бажає займатися підприємницькою діяльністю (повна дієздатність настає з моменту державної реєстрації її як підприємця).

Часткова дієздатність регламентує обсяг дієздатності малолітніх осіб у віці до 14 років. Такі особи вправі вчиняти дрібні побутові правочини (ст. 31 ЦК). Малолітня особа не несе відповідальності за заподіяну шкоду, відповідають її батьки, опікуни, усиновителі.

Неповна цивільна дієздатність у осіб у віці від 14 до 18 років. Такі особи мають право :

- 1) самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами;
- 2) самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом;
- 3) бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи;
- 4) самостійно укладати договір банківського вкладу та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я.

Інші правочини така особа вчиняє за згодою батьків або піклувальників. На вчинення правочину щодо транспортних засобів або нерухомого майна повинна бути письмова і нотаріально засвідчена згода батьків, піклувальників або усиновлювачів.

За наявністю достатніх підстав за заявою батьків, піклувальників суд може обмежити право неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися стипендією, заробітком або позбавити цього права.

Неповнолітня особа може розпоряджатися коштами, що внесені іншими особами на її ім'я в фінансову установу, за згодою батьків, піклувальників, усиновлювачів.

Така особа особисто несе відповідальність за порушення договору, укладеного нею самостійно відповідно до закону, вона несе відповідальність і за порушення договору, укладеного за згодою батьків, піклувальників, усиновлювачів. При недостатності майна в неповнолітньої особи для відшкодування збитків, відповідальність несуть батьки, піклувальники, усиновлювачі.

Важливе значення має питання обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання її недієздатною.

III. Обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання її недієздатною.

Обмеження особи в дієздатності проводиться у судовому порядку відповідно до ст. 36 ЦК України. Підставами для обмеження в дієздатності є:

- 1) зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами тощо;
- 2) це ставить його або сім'ю, чи інших осіб, яких ця особа зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище.

Студенти повинні добре знати правові наслідки обмеження в дієздатності.

Недієздатною може бути визнана особа якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій або керувати ними (ст.39 ЦК). Суд приймає рішення про визнання особи недієздатною на підставі медичних документів (Постанова Пленуму ВС України від 28.03.72 р. "Про судову практику по справах про визнання громадянина обмежено дієздатним чи недієздатним" із змінами та доповненнями). Особа визнається недієздатною з моменту набуття законної сили рішенням суду або з дня, вказаного в рішенні. Над такою особою встановлюється опіка. Особа може бути поновлена в дієздатності за рішенням суду в разі значного поліпшення її психічного стану, і вона може усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними (ст.42 ЦК, ч.3,4 ст.260 ЦПК). Це справи окремого провадження, підставою для порушення справи є заява в суд, а не пред'явлення позову.

IV. Визнання фізичної особи безвісно відсутньою, оголошення її померлою.

Фізична особа може бути визнана судом безвісно відсутньою якщо:

-вона відсутня в місці постійного проживання;

-протягом одного року не отримані відомості про місце її перебування;

-невідомість місця перебування не можна усунути за допомогою заходів, ужитих зацікавленими особами, державними органами.

Початком безвісної відсутності вважається перше число місяця, що йде за тим, у якому були отримані останні відомості про відсутню особу, якщо неможливо встановити день останніх відомостей про особу. А якщо неможливо встановити місяць, то початком відсутності вважається перше січня наступного року.

Правові наслідки визнання особи безвісно відсутньою:

1. Над майном такої особи встановлюється опіка.
2. Утриманці мають право на пенсію.
3. Припиняється договір доручення і дія доручення, виданого нею чи їй.
4. Подружжя такої особи має право розірвати шлюб у спрощеному порядку.

Правові наслідки при появі такої особи:

1. Суд скасовує своє рішення про визнання особи безвісно відсутньою.
2. Шлюб може бути поновлений шляхом нової реєстрації.
3. Припиняється опіка над майном.
4. Припиняється виплата пенсії утриманцям.

Фізична особа може бути оголошена померлою якщо:

-вона відсутня в місці її постійного проживання;

-протягом трьох років немає відомостей про її місце перебування;

-невідомість місця перебування не можна усунути за допомогою заходів, ужитих зацікавленими особами і державними органами.

Перебіг строку починається у такому ж порядку, як і при визнанні особи безвісно відсутньою.

Трирічний строк скорочується до шести місяців, якщо особа пропала безвісти при обставинах, що загрожували смертю, або дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку, до двох років, якщо особа пропала безвісти у зв'язку з воєнними діями. З урахуванням конкретних обставин справи суд може оголосити особу померлою і до спливу цього строку, але не раніше як через шість місяців.

Правові наслідки оголошення фізичної особи померлою:

1. Відкривається спадщина (спадкоємці не мають права відчужувати протягом п'яти років нерухоме майно, що перейшло до них в спадщину).
2. Утриманці мають право на одержання пенсії.
3. Шлюб припиняється.
4. Припиняється договір доручення і дія доручення.

Правові наслідки появи фізичної особи, яка була оголошена померлою:

1. Суд скасовує своє рішення про оголошення особи померлою.
2. Шлюб відновлюється, якщо дружина або чоловік не зареєстрували інший шлюб.
3. Ця особа має право вимагати повернення майна, яке перейшло у спадщину спадкоємцям:
 - а) якщо майно перейшло до держави, або територіальних громад, то воно повертається в натурі, а якщо воно не збереглося, то повертається його вартість;

б) якщо майно перейшло родичам або безоплатно іншим особам, то воно повертається в натурі, а якщо майно перейшло за відплатним договором, то тільки у разі, якщо особа що придбала майно, знала, що особа, яка оголошена померлою, жива. Не повертається безоплатно придбане і збережене майно, придбане за набувальною давністю а також гроші і цінні папери.

При вивченні питання «Фізична особа як суб'єкт підприємницької діяльності» необхідно звернути увагу на порядок реєстрації фізичної особи як суб'єкта підприємництва. Уважно вивчити закони України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» та «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності».

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняттю «дієздатність».
2. Дайте визначення поняттю «правоздатність».
3. Види дієздатності.
4. Види правоздатності.
5. Які підстави обмеження цивільної дієздатності.
6. У яких випадках фізична особа може бути визнана судом безвісно відсутньою.
7. Правові наслідки визнання особи безвісно відсутньою.
8. Правові наслідки оголошення фізичної особи померлою.

Література: 8, 9, 10, 12.

**Тема 7 ЮРИДИЧНІ ОСОБИ. ПІДПРИЄМНИЦЬКІ ТОВАРИСТВА.
ДЕРЖАВА І ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ ЯК СУБ'ЄКТИ
ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ.**

Поняття та ознаки юридичної особи. Правова природа юридичної особи. Правоздатність юридичних осіб. Порядок виникнення та припинення юридичних осіб. Види юридичних осіб. Державна реєстрація юридичної особи. Філії та представництва юридичної особи. Підприємницькі товариства: поняття та види. Держава і територіальні громади як суб'єкти цивільних правовідносин.

Мета : Навитися характеризувати ознаки юридичних осіб, їх правову природу.

План

- I. Поняття юридичної особи, ознаки юридичної особи, право та дієздатність юридичної особи, місцезнаходження.
- II. Види юридичних осіб та порядок їх створення. Відповідальність юридичної особи.
- III. Філії та представництва юридичної особи.
- IV. Припинення юридичної особи.
- V. Участь держави та територіальних громад у цивільних правовідносинах.

Основні поняття і терміни: юридична особа, фізична особа, філія, представництво, територіальні громади.

- I. Поняття юридичної особи, ознаки юридичної особи, право та дієздатність юридичної особи, місцезнаходження.**

Юридичною особою є організація, створена і зареєстрована в установленому порядку. Юридична особа наділяється правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем і відповідачем у суді (ст.80 ЦК України).

Ознаки юридичної особи:

- 1) наявність відокремленого майна;
- 2) самостійна відповідальність за зобов'язаннями;
- 3) вона певним чином організована як єдине ціле (організаційна єдність);
- 4) виступає в цивільних правовідносинах від свого імені;
- 5) може бути позивачем і відповідачем у суді.

Особистими немайновими правами юридичної особи є :

- право на недоторканість ділової репутації;
- право на власну назву, торгову марку, знак тощо;
- право на таємницю кореспонденції;
- право на конфіденційну інформацію, інформацію на інші права. Ці права регулюються ЦК України, Законами України “Про інформацію”, “Про охорону прав на знаки для товарів і послуг” та іншими нормативними актами.

II. Види юридичних осіб та порядок їх створення. Відповідальність юридичної особи.

Юридичні особи в залежності від порядку їх створення поділяються на:

- юридичні особи приватного права;
- юридичні особи публічного права.

Перші створюються на підставі установчих документів, другі— за розпорядчим актом Президента України, органу державної влади чи місцевого самоврядування.

(Студенти повинні вміти дати характеристику кожного способу створення юридичної особи.)

Способи створення юридичної особи

1. Розпорядчий – юридична особа створюється на підставі розпорядження державного органу.

Якщо законом передбачено обов'язкове створення юридичної особи шляхом волевиявлення виборців – виборів, то така юридична особа також набуває статусу юридичної особи публічного права.

2. Дозвільний – таким способом створюються наприклад, об'єднання громадян.

3. Договірний – шляхом укладення договору (це повне товариство, командитне та інші).

Юридичні особи приватного права створюються за ініціативою приватних осіб (юридичних і фізичних). Вони можуть створюватися у формі товариств, які, в свою чергу, можуть бути підприємницькі і непідприємницькі.

Перші мають за мету одержання прибутку, другі – не мають такої мети.

Підприємницькі створюються у формі господарських товариств і виробничого кооперативу, непідприємницькі – релігійні громади, об'єднання громадян, благодійні організації, торговопромислові палати, профспілки.

Юридична особа відповідає самостійно за своїми зобов'язаннями усім належним її майном. Учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її учасників (засновників), крім випадків, встановлених законом (ст. 96 ЦК). Особи, які створили юридичну особу, несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями, що виникли до її державної реєстрації. Юридична особа відповідає за зобов'язаннями її учасників (засновників), що пов'язані з її створенням, тільки у разі наступного схвалення їхніх дій відповідним органом юридичної особи.

III. Філії та представництва юридичної особи.

Філії та представництва є окремими підрозділами юридичної особи. Вони розташовані поза її місцезнаходженням і не є юридичними особами.

Філія – це відокремлений підрозділ юридичної особи, розташований поза її місцезнаходженням та здійснює всі або частину її функцій.

Представництвом є відокремлений підрозділ юридичної особи, розташований поза її місцезнаходженням та здійснює представництво і захист інтересів юридичної особи. Вони не мають права виступати від свого імені в цивільному обороті, наділяються майном юридичної особи, що їх створила, і діють на підставі затвердженого нею положення. Вони можуть вести окремий бухгалтерський облік. Їх керівники призначаються юридичною особою і діють на підстав виданої нею довіреності (тобто від імені юридичної особи).

Представництва не підлягають спеціальній реєстрації. Суб'єкт підприємництва зобов'язаний лише повідомити орган державної реєстрації про їх створення шляхом внесення відповідних додаткових відомостей до реєстраційної картки. Відомості про філії та представництва включаються до Єдиного державного реєстру. Виняток з цього правила становить реєстрація іноземних представництв, що здійснюється на підставі Інструкції про порядок реєстрації представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні, затвердженої наказом Міністерства зовнішньоекономічних зв'язків і торгівлі України від 18.01.96 р. № 30.

IV. Припинення юридичної особи.

Припинення юридичної особи здійснюється шляхом :

- злиття;*
- приєднання;*
- поділу;*
- перетворення;*

-виділу; ліквідації.

У перших п'яти випадках майно передається правонаступникам.

Злиття передбачає припинення діяльності двох або більше юридичних осіб і передачу всіх прав та обов'язків новій юридичній особі.

Приєднання передбачає припинення діяльності однієї юридичної особи і передачу всіх прав і обов'язків іншій.

Поділ – на базі однієї юридичної особи виникають дві й більше юридичних осіб.

Виділ – на базі однієї юридичної особи створюється ще одна юридична особа, якій виділяється частина майна першої.

Перетворення – юридична особа одного виду перетворюється в іншу організаційно-правову форму.

Ліквідація – це така форма припинення юридичної особи, при якій вона перестає існувати, права та обов'язки не переходять до іншої юридичної особи.

Юридичні особи вважаються такими, що припинили своє існування з моменту вилучення їх з Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України.

Ліквідацію юридичної особи здійснює ліквідаційна комісія, яка створюється органом, який прийняв рішення про ліквідацію (ст. ст. 110 – 112 ЦК). Ліквідація може бути проведена у добровільному порядку і за рішенням суду. У першому випадку вона проводиться у зв'язку з досягненням мети, для якої її створено, закінчення строку, на який було створено юридичну особу, а також в інших випадках, передбачених установчими документами. За рішенням суду вона може бути ліквідована у разі визнання недійсними установчих документів, у разі виявлення порушень при її реєстрації та в інших випадках, передбачених законодавством.

VI. Участь держави та територіальних громад у цивільних правовідносинах.

Держава як суб'єкт цивільного права має право і дієздатність. Її правоздатність має універсальний характер, тому що вона може мати лише ті права і обов'язки, які дозволяє закон, встановлення якого залежить від держави. Вона сама регулює різні відносини, встановлює загальнообов'язкові правила поведінки суб'єктів, порядок розгляду спорів за їх участю і сама визначає власну цивільну правосуб'єктність, її зміст і межі.

Держава має майно, яке не розподілено між державними юридичними особами. Це бюджетні кошти, інші матеріальні цінності. Держава є суб'єктом права загальнодержавної власності в особі Верховної Ради України. Вона наділена виключними повноваженнями щодо набуття у власність скарбу, реквізованого майна, конфіскованого майна.

Держава бере участь у зобов'язальних відносинах (договори поставки для державних потреб, купівляпродаж державного майна при приватизації. Держава є суб'єктом цивільноправової відповідальності (за шкоду, нанесену державними органами, органами дізнання, прокуратури, суду). Вона може бути спадкоємцем. Може брати участь у зовнішньо економічному обороті. Вона може створювати особи публічного права, юридичні особи приватного права, виступаючи засновником.

Територіальні громади самостійно вирішують питання місцевого самоврядування в межах Конституції і законів України, основним з яких є Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні».

-територіальні громади – через органи місцевого самоврядування у межах їхньої компетенції.

Держава та територіальні громади відповідають за своїми зобов'язаннями належним їм майном. Із кола майна, на яке може бути звернено стягнення за

боргами, зроблено винятки, до такого майна належить:

1) майно, вилучене з цивільного обороту, тобто яке не може перебувати у приватній власності;

2) майно, що закріплено за територіальними громадами та іншими суб'єктами;

3) природні ресурси, землі, які перебувають у державній чи комунальній власності.

Питання для самоконтролю:

1. Особисті немайнові права фізичної особи.
2. Ознаки юридичної особи.
3. Немайнові права юридичної особи
4. Види юридичних осіб.
5. Порядок створення юридичної особи.
6. Способи створення юридичної особи.
7. Припинення юридичної особи.

Література: 8, 9, 10, 11,13,15.

Тема 8 ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ. ПРАВОЧИН.

Юридичні факти та їх класифікація. Поняття правочинів, їх види. Умови дійсності правочинів. Державна реєстрація правочину. Правові наслідки недодержання сторонами вимог закону про вчинення правочину. Наслідки недійсності правочину.

Мета: Поглибити лекційний матеріал щодо виникнення цивільних прав та обов'язків. Вміти класифікувати різновиди правочинів.

План

- I. Підстави виникнення цивільних прав та обов'язків.
- II. Поняття правочинів та їх види.
- III. Умови дійсності правочинів.
- IV. Види недійсних правочинів.

Основні поняття і терміни: правочин, суб'єкт, юридичний факт, дія, подія, казуальні правочини.

I. Підстави виникнення цивільних прав та обов'язків.

(Студенти повинні знати підстави виникнення цивільних прав та їх характеристику.)

Стаття 11 ЦК України встановлює приблизний перелік підстав виникнення цивільних прав та обов'язків, які іменуються юридичними фактами.

Юридичний факт – це конкретні життєві обставини, з якими норми цивільного законодавства зв'язують правові наслідки, передусім виникнення, зміну і припинення правових відносин.

Правова наука класифікує юридичні факти на підставі певних критеріїв:

1. Залежно від зв'язку з волею суб'єктів вони поділяються на:

– дії;

– події.

Події – це юридичні факти, настання яких не залежить від вольової поведінки осіб (землетрус, непоборна сила, смерть, тощо).

Дії (бездіяльність) – це юридичні факти, настання яких не залежить від волі осіб.

Дії залежно від того, чи відповідають вони вимогам законодавства, поділяються на: **правомірні; неправомірні.**

Неправомірні дії порушують положення законів, інших нормативних актів, принципи права (завдання збитків, порушення договірних зобов'язань тощо).

Неправомірні дії можна поділити на цивільні правопорушення і злочини.

Правомірні дії відповідають вимогам законів та принципам права.

Правомірні дії поділяються на:

- юридичні акти - це правомірні дії суб'єктів метою яких є виникнення, зміна та припинення цивільних правовідносин (це акти органів місцевого самоврядування та державних органів);

-юридичні вчинки – це правомірні дії суб'єктів цивільних правовідносин, з якими закон пов'язує певні юридичні наслідки незалежно від того, чи була у суб'єктів мета досягти того чи іншого результату (створення винаходу, художніх творів тощо).

2. Залежно від наслідків, спричинених юридичними фактами, їх поділяють на:

– правостворюючі (народження дитини, будівництво будинку тощо), з ними норми цивільного законодавства пов'язують виникнення цивільних прав та обов'язків;

– правозмінюючі – це юридичні факти, настання яких тягне за собою зміну цивільних правовідносин (уступка вимоги, переведення боргу);

– правоприпиняючі – це факти, з настанням яких цивільне законодавство пов'язує припинення цивільних право% відносин (виконання боргу тощо);

– правовідновлюючі – це факти, з настанням яких законодавство пов'язує відновлення прав та обов'язків, які суб'єкти раніше втратили (явка особи, яка була визнана безвісно відсутньою);

– правоперешкоджаючі – що перешкоджають виникненню, зміні та припиненню правовідносин, наприклад, визнання фізичної особи судом недієздатною веде до неможливості вчинення нею правочинів).

II. Поняття правочинів та їх види.

Частина 2 ст. 11 ЦК містить такий приблизний перелік юридичних фактів, які є підставами виникнення цивільних прав та обов'язків:

-договори та інші правочини;

-створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної творчої діяльності;

-завдання майнової та моральної шкоди іншій особі та інші.

Правочин є найбільш поширеною підставою виникнення цивільних прав та обов'язків. Це волевий, правомірний акт, який безпосередньо спрямований на досягнення певного правового результату. Без волевиявлення немає правочину.

Класифікація правочинів може здійснюватися за різними критеріями. (Студенти повинні добре знати класифікацію правочинів і вміти дати визначення кожного виду правочину.)

Залежно від числа сторін правочини поділяються на **одно дво і багатосторонні**.

Односторонніми правочинами є правочини, в яких є волевиявлення однієї сторони (наприклад, заповіт, дарування).

Двостороннім є правочин, де є волевиявлення двох сторін (наприклад, купівля-продаж, міна тощо).

Багатостороннім є правочин, де є волевиявлення трьох, чотирьох і більше сторін. Другі і треті називаються договорами.

За характером правовідносин, що виникають, правочини поділяються на:

– відплатні;

-безвідплатні.

Відплатним є правочин, у якому обов'язок однієї сторони здійснити певні дії відповідає обов'язку другої надати першій стороні зустрічне майнове задоволення. Відплатність може виражатися у наданні грошей, речей, послуг, робіт тощо (договір купівлі-продажу, міни, страхування).

Безвідплатним є правочин, в якому обов'язок набувається стороною без отримання зустрічного майнового задоволення від іншої сторони (позичка, дарування тощо).

Залежно від того, коли правочин вважається вчиненим, правочин буває:

-консенсуальним;

-реальним.

Консенсуальним є правочин, для вчинення якого необхідна згода двох сторін за всіма істотними умовами. Більшість правочинів є консенсуальними.

-Реальним є правочин, для вчинення якого крім згоди сторін щодо його істотних умов необхідне передача речі, тобто права й обов'язки виникають з моменту її передачі (позика, зберігання тощо).

Залежно від значення підстав правочину для його дійсності правочини поділяються на:

- казуальні;
- абстрактні.

Казуальним є правочин, дійсність якого залежить від наявності конкретної підстави цілі (договір позики, ціль – передача у власність позичальника грошей).

-Абстрактним є правочин, дійсність якого не залежить від цілі (вексель).

Правочини поділяються на умовні і безумовні.

Умовним є правочин, в якому виникнення прав та обов'язків ставиться сторонами в залежність від обставини, яка може наступити або не наступити в майбутньому.

Безумовним є правочин, в якому немає відкладальних або скасувальних умов.

Окремим видом є **фидуціарні (довірчі) правочини**, які мають довірчий характер. Це договір доручення та довіреність. Втрата довіри у вказаному правочині може призвести до розірвання договору.

Важливе значення мають умови дійсності правочинів. Кожен правочин повинен відповідати умовам, додержання яких є необхідними для його чинності:

Законність змісту правочину, тобто він не повинен суперечити ЦК України та іншим актам цивільного законодавства.

Здатність суб'єкта правочину на його здійснення, тобто особи, які здійснюють правочин, повинні бути дієздатними.

Вільне волевиявлення правочину та його відповідність внутрішній волі. Волевиявлення буває прямим і побічним. При прямому волевиявленні воля висловлюється словесно (усно чи письмово), наприклад при видачі довіреності. При побічному волевиявленні сторін воля прямо не висловлюється. Але їх поведінка засвідчує їх волю на настання певних правових наслідків (наприклад, укладення договору перевезення транспортом загального користування). Воля може виражатися і мовчанням (ст. 205 ЦК). Наприклад, при мовчанні орендодавця після закінчення строку договору оренди і фактичному користуванні майном орендарем договір вважається поновленим на строк, який був раніше встановлений (ст. 764 ЦК).

Відповідність форми вчинення правочину вимогам закону.

Формою вчинення правочину є спосіб вираження волі сторін на його вчинення. Сторони правочину мають обрати його форму, якщо інше не встановлено законодавством. Відповідно до вимог ст. 205 ЦК України правочин може вчинятися сторонами усно чи письмово. Усно можуть бути вчинені правочини, які повністю виконуються у момент вчинення (ст. 206 ЦК), наприклад договір купівлі; продажу.

III. Умови дійсності правочинів

Умови укладення правочинів в усній формі:

- відсутність заборони в законі на укладення правочину в усній формі;
- відсутність заборони укладення правочину в усній формі в договорі, на виконання якого він укладається;

- укладення у письмовій формі правочину, на виконання якого укладаються такі договори (доручення, комісії). Письмова форма правочину може бути простою і нотаріально засвідченою. Проста форма потребує від сторін фіксації його в одному або кількох документах, листах, телеграмах, якими сторони обмінялись за допомогою телетайпних, електронних або інших технічних засобів. Згідно зі ст. 208 ЦК виключно у письмовій формі мають вчинятися правочини:

– між юридичними особами;

– між фізичними та юридичними особами, за винятком правочинів, зазначених у ст. 206 ЦК;

– інші правочини, щодо яких законом встановлена письмова форма.

Сторони самі можуть домовитися про письмову форму правочину, хоча законом передбачена і усна форма. Недодержання сторонами письмової форми правочину, яка передбачена законом, не має наслідків його недійсності, крім випадків, встановлених законом (ст. 218 ЦК), однак у разі виникнення судового спору сторони не мають права посилатися на свідчення свідків, наявність правочину може бути доказана письмовими доказами (розписка, накладна, рахунок-фактура тощо).

Нотаріальне посвідчення правочину необхідне лише у випадках, передбачених законом (ст. 209 ЦК), наприклад правочини щодо нерухомого майна, застави, заповіту тощо.

Спрямованість правочину. Правочин має бути спрямований на реальне настання обумовлених правових наслідків. Наприклад на набуття права власності, права користування майном тощо. Кожний правочин має правову ціль, яка повинна бути законною та досяжною.

Захист інтересів малолітніх, неповнолітніх або непрацездатних дітей. Правочини, що вчиняються батьками, усиновлювачами не можуть суперечити інтересам їхніх малолітніх дітей.

Деякі правочини вважаються вчиненими з моменту їх державної реєстрації (ст. 210 ЦК). Правочини підлягають реєстрації тільки у випадках, передбачених законом, наприклад, купівляпродаж будинку, земельної ділянки тощо.

IV. Види недійсних правочинів

Під недійсним правочином розуміють дії фізичних і юридичних осіб, які хоч і спрямовані на встановлення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків, але не створюють цих наслідків через невідповідність вчинених дій вимогам законодавства.

Правочин може бути визнаний недійсним повністю або в окремій частині.

Підставами для визнання правочину недійсним є:

- дефекти суб'єктивного складу (відсутність у сторін дієздатності у фізичних осіб і правоздатності у юридичних);
- дефекти форми правочину, що стосуються виключно письмової форми правочину;
- дефекти змісту правочину (невідповідність умов правочину вимогам законодавства, наприклад фіктивні, удавані правочини тощо);
- дефекти волі (правочин здійснений без внутрішньої волі сторін).

Види недійсних правочинів:

Залежно від характеру порушення закону при вчиненні правочину та правових наслідків:

-нікчемні;

-заперечні.

Нікчемнім є правочин, недійсність якого:

-прямо встановлена законом (ст. 228 ЦК);

-односторонній чи двосторонній правочин, щодо якого не додержано вимоги закону про нотаріальне посвідчення (ст. 219 – 220 ЦК), а також письмової форми, якщо це прямо було передбачено законом (ст. 719 ЦК);

-правочин, вчинений неповнолітньою особою за межами її цивільної дієздатності без згоди батьків (усиновлювача), опікуна (ст. 222 ЦК);

-правочин, вчинений особою, над якою встановлена опіка, без дозволу органу опіки та піклування;

-правочин, вчинений недієздатною фізичною особою за відсутності його схвалення опікуном (ст. 226 ЦК);

-нікчемний правочин може бути визнаний судом недійсним у випадках, передбачених законом (наприклад ч. 2 ст. 218, ч. 2 ст. 220, ч. 2 ст. 221, ч. 2 ст. 224, ч. 2 ст. 226 ЦК).

Заперечним є правочин, недійсність якого прямо не впливає із закону, але кожна (одна) з сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом. Такий правочин породжує права та обов'язки сторін, проте його дійсність перебуває під загрозою, оскільки закон надає відповідним особам право його заперечувати (ст. 222 ЦК – право опікунів заперечувати правочин, укладений підопічним).

До таких правочинів відносяться правочини:

-вчинений неповнолітньою особою за межами її цивільної правоздатності без згоди батьків, усиновлювачів, піклувальника;

-правочин, вчинений дієздатною особою, яка не усвідомлювала значення своїх дій або не могла керувати ними (ст. 225 ЦК);

-правочин юридичної особи вчинений нею без відповідного дозволу (ліцензії), ст. 227 ЦК;

-правочин, який вчинено під впливом помилки (ст. 229 ЦК) та інші.

Сторони можуть відмовитися від правочину, відмова від правочину здійснюється у такій самій формі, що і сам правочин.

Наслідки недійсності правочину:

-двостороння реституція, повернення сторін у той майновий стан, в якому вони перебували до його вчинення, відповідно з чим кожна сторона повинна повернути іншій стороні у натурі все, що вона одержала внаслідок виконання правочину;

-відшкодування збитків та моральної шкоди (п.2 ст. 216 ЦК)

Питання для самоконтролю:

1. Що таке юридичний факт ?
2. Поняття правочинів.
3. Види правочинів.
4. Класифікація правочинів.
5. Види недійсних правочинів.
6. Підстави для визнання правочинів недійсними.

Література: 10, 12, 13, 15

Тема 9 ПРЕДСТАВНИЦТВО І ДОВІРЕНІСТЬ.

Поняття представництва та сфера його застосування. Види представництва, повноваження представника. Довіреність. Форма і строк дії довіреності. Припинення довіреності, наслідки припинення довіреності. Наслідки укладення угоди особою, не уповноваженою на це, або з перевищенням повноважень

Мета: закріпити лекційний матеріал, щодо правовідносин з представництва та довіреності.

План

- I. Поняття представництва.
- II. Види представництва.
- III. Довіреність та її види.
- VI. Припинення представництва за довіреністю.

Основні поняття і терміни: представництво, довіреність, позовна давність, треті особи.

I. Поняття представництва

Представництво – це правовідношення, в силу якого правочини, що вчиняються однією особою (представником) від імені іншої особи, яку представляють у силу повноважень, що ґрунтуються на договорі, законі, акті органу юридичної особи та з інших законних підстав, безпосередньо створюють, змінюють, припиняють цивільні права й обов'язки особи, яку представляють.

Розглядаючи учасників вказаних відносин, необхідно відмітити, що їх *три особи:*

- особа, яку представляють;
- представник;

– третя особа, з якою в особи, яку представляють, внаслідок вчинення представником правочину виникають цивільні права й обов'язки.

Особа, яку представляють, може бути як фізична особа, якщо вона має повну дієздатність, так і юридична особа, якщо це визначено її статутними документами.

Третьою особою може бути будь-який учасник цивільних правовідносин, який має потрібну для вчинення правочину цивільну дієздатність.

Представник зобов'язаний вчиняти правочини особисто. Передавати свої повноваження він може тільки з метою охорони інтересів особи, яку представляє, та якщо це передбачено законом. При передачі своїх повноважень інш особі представник обов'язково повинен повідомити про це особу, яку представляє. Невиконання цього обов'язку представником накладає на нього обов'язок відповідати за дії особи, якій він передав повноваження.

Правовідносини з представництва поділяються на зовнішні і внутрішні

До внутрішніх належать правовідносини між представником та особою, яку представляють. Вони, як правило, визначаються договором доручення. Для них характерним є те, що вони:

-спрямовані на упорядкування правових зв'язків між тим, кого представляють і третьою особою, тобто мають характер організаційних майнових правовідносин;

-мають щодо цих зв'язків службовий (допоміжний характер);

-виникають і реалізуються з метою здійснення інтересу того, кого представляють.

До зовнішніх належать правовідносини між представником і третьою особою. Ці відносини є представницькими і бувають двох видів:

-відносини між представником і третіми особами, які мають організаційний характер;

-правові відносини між тими, кого представляють, і третіми особами, встановлення яких є результатом дій представника.

Для вчинення представником відповідних повноважень він повинен мати необхідний обсяг повноважень. Представник може бути уповноважений на вчинення лише тих правочинів, право на вчинення яких має особа, яку він представляє (ст.238ЦК). Він не може вчиняти правочини, які можуть бути вчинені тільки особисто особою, яку він представляє. Представник не може вчиняти правочин від імені особи, яку він представляє, у своїх інтересах або в інтересах іншої особи, представником якої він є одночасно (винятком є комерційне представництво).

Представництво може виникати:

- на підставі закону (ст .242 ЦК, ст. 177СК – це представництво малолітньої та неповнолітньої осіб;

-на підставі договору;

-на підставі акта органу юридичної особи (представництво продавців, касирів тощо). Цей перелік не є вичерпним.

II. Види представництва

1. **Добровільне-** при якому дієздатна особа, яка сама здатна вчиняти правочини, використовує для їх вчинення представника на власний розсуд. Таке представництво здійснюється на підставі договору, зокрема договору доручення, довіреності або акта органу юридичної особи (наказ, посадова інструкція тощо). Різновидом такого представництва є комерційне представництво. Комерційним представником є особа, яка постійно та

самостійно виступає представником підприємців при укладенні ними договорів у сфері підприємницької діяльності. Воно ґрунтується на підставі договору або довіреності.

2. *Обов'язкове представництво* – воно існує незалежно від волевиявлення особи, яку представляють (представництво опікунів, батьків тощо). Різновидом такого представництва є статутне представництво, за яким представниками виступають уповноважені організації, яким за їхніми статутами надано право представляти інтереси членів їхніх організацій (профспілки тощо).

Якщо представник вчинив правочин без відповідних повноважень від особи, яку він представляє, то він дійсний при схваленні його цією особою. Якщо особа, яку представляють (при відсутності повноважень у представника) не схвалює дії представника, то такий правочин не породжує прав та обов'язків для сторони, яку представляють. Для правочинів, які не потребують письмової форми, можливе їх схвалення в усній формі (наприклад, шляхом здійснення конклюдентних дій, які б свідчили про прийняття виконання). Для інших правочинів схвалення може бути проведено шляхом направлення листа, телеграми тощо.

III. Довіреність та її види.

Довіреність – це письмовий документ, що видається однією особою іншій для представництва перед третіми особами. Вимоги до змісту довіреності містить Інструкція про порядок здійснення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджена. Наказом Мініюста України від 18.06.94 №18/5 –1.

За змістом і обсягом повноважень довіреності поділяються на:

1) ***разові*** – видаються на вчинення одного правочину (продаж будинку тощо);

2) *спеціальні* – видаються на вчинення певної кількості однорідних правочинів (наприклад, на укладення правочинів керівнику філії);

3) загальні (генеральні) – видаються на визначений термін для здійснення різноманітних правочинів, наприклад довіреність на управління майном тощо.

Довіреність може видаватися як на фізичну, так і на юридичну особу. **Форма довіреності – письмова.** Вона повинна відповідати тій формі, в якій вчинятиметься правочин (ст.245 ЦК). Нотаріальне посвідчення довіреностей здійснюється нотаріусами, у населених пунктах, де немає державних нотаріусів:

– посадовими особами виконкомів сільських, селищних, міських рад.

Довіреність на одержання заробітної плати, стипендії, пенсії аліментів, поштової кореспонденції тощо може бути посвідчена посадовою особою організації, в якій довіритель працює, навчається, перебуває на лікуванні, або за місцем постійного проживання.

У довіреності обов'язково вказуються строк її дії і дата вчинення. Відсутність дати робить довіреність нікчемною. Якщо строк довіреності не вказаний, вона зберігає чинність до припинення її дії. Строк довіреності, виданої в порядку передоручення, не може перевищувати строку основної довіреності, на підставі якої вона видана.

Підставами, що обумовлюють передоручення, можуть бути:

– різні події (стихійні лиха, карантин);

– обставини, що стосуються особи представника (хвороба, відрядження, призов на військову службу);

– дії третіх осіб (анулювання ліцензії представника) та інші. Довіреність, за якою повноваження передоручаються, повинна бути нотаріально посвідчена., крім випадків, встановлених ч. 4 ст. 245 ЦК. Особа, яка видала довіреність, має

право в будь який час скасувати передоручення, а угода про відмову від цього права є недійсною.

IV. Припинення представництва за довіреністю.Стаття 248 ЦК визначає *підстави припинення представництва за довіреністю:*

- 1) внаслідок закінчення строку її дії;
- 2) разова – після вчинення представником правочину, на здійснення якого довіреність була видана;
- 3) у зв'язку із скасуванням її особою, яка видала довіреність (про скасування довіритель повинен обов'язково повідомити повіреного);
- 4) у разі відмови представника від вчинення дій, що були визначені довіреністю (у цьому разі необхідно повідомити особу, яка видала довіреність);
- 5) припинення юридичної особи, якій видала довіреність;
- 7) смерть особи, яка видала довіреність, оголошення її померлою, визнання її недієздатною, обмежено дієздатною, визнання особи безвісно відсутньою;

Представник несе відповідальність перед особою, яка видала довіреність, за завдані їй збитки у разі недодержання ним вимог щодо негайного повідомлення особи про відмову від вчинення дій за довіреністю, або відмови від вчинення дій, які були невідкладними та спрямованими на запобігання завданню збитків особі, яку він представляє, чи іншим особам.

Питання для самоконтролю:

1. Види представництва.
2. Дайте визначення поняттю «довіреність».
3. Що таке передоручення ?
4. Підстави припинення представництва.

Тема 10 СТРОКИ ТА ТЕРМІНИ. ПОЗОВНА ДАВНІСТЬ.

Поняття та значення позовної давності. Види строків позовної давності. Вимоги, на які позовна давність не поширюється. Початок перебігу строків позовної давності. Зупинення перебігу строків позовної давності. Перерва перебігу строків позовної давності. Наслідки закінчення строків позовної давності. Випадки захисту порушеного права після закінчення строків позовної давності.

Мета: Поглибити лекційний матеріал щодо строків позовної давності, наслідків перебігу та закінчення строків.

План

- I. Поняття та значення строків у цивільному праві.
- II. Види цивільно -правових строків.
- III. Позовна давність.

Основні поняття і терміни: позовна давність, строки.

I. Поняття та значення строків у цивільному праві.

Позовна давність – це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права.

За загальним правилом норми про позовну давність поширюються на всі цивільні правовідносини, у тому числі й на ті, що виникли з участю держави та її адміністративно-територіальних утворень як суб'єктів цивільних прав. (Студенти повинні знати, на які правовідносини не розповсюджується позовна давність, для цього потрібно вивчити правила ст. 268 ЦК України.)

Позовна давність не поширюється:

-на вимоги вкладників про видачу вкладів, внесених до банку (фінансової установи);

-на вимоги, які випливають з порушення особистих немайнових прав, за винятками, прямо передбаченими законом;

-на вимогу про відшкодування шкоди, завданої життю або здоров'ю особи каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю. Проте такі вимоги задовольняються не більше ніж за три роки, що передують пред'явленню позову, є;

-на вимогу власника або іншого володільця про усунення будь-яких порушень його права, хоча ці порушення і не були поєднані з позбавленням володіння;

-на вимогу власника або іншої особи про визнання незаконним правового акта органу державної влади, органу влади органу місцевого самоврядування, яким порушено його право власності або інше речове право;

-на вимогу страхувальника (застрахованої особи) до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування).

Законодавчими актами можуть бути передбачені й інші вимоги, на які не поширюється позовна давність.

Сучасне цивільне законодавство передбачає два види строків позовної давності: загальний і спеціальний.

Загальний строк позовної давності встановлений тривалістю у три роки незалежно від того, хто подає позов: громадянин (фізична особа), юридична особа чи держава.

Спеціальна позовна давність встановлена законодавчими актами для окремих видів вимог. Якщо для даного виду вимог не передбачено спеціального строку позовної давності, до неї має застосовуватися загальний строк.

III. Позовна давність.

Також слід знати ст. 258 ЦК України, яка вказує, до яких вимог застосовується позовна давність тривалістю в один рік:

- 1) про стягнення неустойки, (штрафу або пені);

- 2) про спростування недостовірної інформації, поміщеної у засобах масової інформації;
- 3) у зв'язку з недоліками проданого товару (ст. 681 ЦК України);
- 4) про розірвання договору дарування (ст. 728 ЦК України);
- 5) у зв'язку з перевезенням вантажу, пошти (ст. 925 ЦК України);
- 6) про переведення на співвласника прав та обов'язків покупця у разі порушення переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності (ст. 362 ЦК України),
- 7) про оскарження дій виконавця заповіту (ст. 1293 ЦК України).

Крім того, позовна давність в один рік застосовується:

-до вимог про відшкодування збитків у зв'язку з пошкодженням речі, яка була передана у користування наймачеві за договором найму, а також до вимог про відшкодування витрат на поліпшення цієї речі (п. 1 ст. 786 ЦК України);

-до вимог щодо неналежної якості роботи, виконаної за договором підряду (ст. 863 ЦК України).

На вимогу про *визнання оспорюваного правочину недійсним і про застосування наслідків його недійсності*, якщо він був учинений під впливом *насильства чи обману*, позовна давність триватиме протягом **5 років**. У цьому разі перебіг позовної давності починається від дня припинення насильства, під впливом якого був учинений правочин.

Позовну давність у **10 років** встановлено до вимог *про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину*, що обчислюється від дня, коли почалося його виконання.

За угодою сторін не допускається скорочення позовної давності, а суд застосовує її лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення ним рішення (п. 2 ст. 259, п. 3 ст. 267 ЦК України).

Перебіг загальної або спеціальної позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Після початку перебігу позовної давності можуть виникати обставини (юридичні факти), які або перешкоджають уповноваженій особі своєчасно пред'являти позов, або іншим способом впливають на нормальний перебіг давності. *На це треба звернути особливу увагу, тому, що ці обставини можуть призводити до:*

-зупинення перебігу позовної давності (ст. 263 ЦК України);

-переривання перебігу позовної давності (ст. 264 ЦК України);

-відновлення пропущеного строку позовної давності, як загального, так і скороченого (п. 5 ст. 267 ЦК України).

Перебіг позовної давності зупиняється у разі:

-якщо пред'явленню позову перешкоджала надзвичайна або невідворотна за даних умов подія (непереборна сила);

-встановленого відстрочення виконання зобов'язання (мораторію) на підставах, встановлених законом;

-якщо позивач або відповідач перебуває; у складі Збройних Сил України або в інших військових формуваннях, переведених на воєнний стан.

До обставин, що зумовлюють зупинення перебігу позовної давності, віднесено також зупинення дії закону або іншого нормативноправового акта, який регулює відповідні відносини.

Від дня припинення обставин, що були підставою для зупинення перебігу позовної давності, перебіг позовної давності продовжується з урахуванням часу, що минув до його зупинення.

За чинним законодавством переривання позовної давності допускається лише у двох випадках (ст. 264 ЦК України):

-при пред'явленні особою позову до одного із кількох боржників, а також якщо предметом позову є лише частина вимоги, право на яку має позивач.

-перебіг позовної давності переривається вчиненням особою дій, що свідчать про визнання нею свого боргу чи іншого обов'язку, Такими діями можуть бути відправлення боржником кредитору листа з проханням відстрочити стягнення боргу, часткове виконання зобов'язання тощо.

Вчинення зобов'язаною особою дій, які свідчать про визнання боргу або іншого обов'язку, є підставою для переривання перебігу позовної давності незалежно від складу учасників (сторін) зобов'язання. Крім того, окремо сформульоване правило щодо перебігу позовної давності у разі залишення без розгляду позову, пред'явленого у кримінальному процесі. У такому разі час від дня пред'явлення позову до набрання законної сили рішенням суду, яким позов було залишено без розгляду, не зараховується до тривалості позовної давності. При цьому, якщо частина строку, що залишилася, є меншою ніж шість місяців, вона продовжується до шести місяців.

Пункт. 2 ст. 267 ЦК України передбачає, що заява про захист порушеного права приймається судом незалежно від спливу позовної давності. Але якщо при розгляді спору буде встановлено, що позовна давність закінчилася до пред'явлення позову і про її застосування заявлено стороною у спорі, то це є підставою для відмови у його задоволенні. Закінчення строку позовної давності щодо головної вимоги визначає, що цей строк закінчився і щодо додаткової вимоги (стягнення неустойки, накладення стягнення на заставлене майно тощо).

У разі виконання особою зобов'язання після закінчення позовної давності вона не має права вимагати повернення виконаного, навіть якщо у момент виконання вона не знала про вплив позовної давності. Вплив позовної давності позбавляє уповноважену особу можливості захистити в суді своє порушене право.

ЦК України містить ст. ст. 253–255, які визначають порядок обчислення строків, у тому числі позовної давності. Строк починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язаний його початок.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняттю «позовна давність»
2. На які вимоги не поширюється позовна давність ?
3. Які види строків позовної давності ?
4. До яких вимог застосовується позовна давність ?
5. Коли зупиняється перебіг позовної давності ?
6. У яких випадках переривається позовна давність ?

Література: 8, 9, 11, 12,13.

Тема 11 СПАДКОВЕ ПРАВО

Загальні положення спадкового права. Поняття і значення спадкування і спадкового права. Загальні положення спадкового права. Правове становище спадкоємців та спадкодавців. Спадкування за законом. Спадкування за заповітом. Виконання заповіту. Порядок реалізації спадкових прав. Нотаріальне оформлення спадкових прав. Спадковий договір.

Мета: Поглибити лекційний матеріал щодо загальних положень спадкового права, правового становища спадкоємців та спадкодавців. Вміти давати характеристику спадкового договору.

План

- I. Поняття та значення спадкового права, принципи спадкового права.
- II. Спадкові правовідносини.
- III. Спадкування за законом.

Основні поняття і терміни: спадок, заповіт, нотаріальні дії, спадкоємець, спадкодавець.

I. Поняття та значення спадкового права, принципи спадкового права.

Спадкове право – це сукупність встановлених державою правових норм, що регулюють умови і порядок переходу після смерті громадянина прав та обов'язків до інших осіб.

(Студенти повинні звернути увагу на принципи спадкового права)

Принципи спадкового права

1) *принцип універсальності* спадкового правонаступництва, який полягає у тому, що акт прийняття спадщини поширюється на всю спадщину, незалежно від того, в кого вона перебуває, і що певні її об'єкти невідомі спадкоємцю в момент прийняття спадщини. Універсальність полягає і у тому, що до спадкоємця переходять не лише права, а й обов'язки;

2) *принцип свободи заповіту*, який означає, що спадкодавець вправі розпоряджатися своїм майном на випадок смерті. В заповіті він може визначити як спадкоємців будь яких суб'єктів цивільного права;

3) принцип забезпечення прав та інтересів необхідних спадкоємців, який полягає у тому, що “обов’язкові спадкоємці” мають пріоритет над правилами, встановленими самим спадкодавцем;

4) принцип врахування не тільки дійсної, а й припустимої волі спадкодавця, який полягає у тому, що якщо спадкодавець не залишить заповіт, то закон встановлює коло спадкоємців і порядок спадкування;

5) принцип сімейно-рідного характеру спадкування, який полягає у тому, що до спадкування закликаються родичі;

6) принцип свободи вибору спадкоємця, який полягає у тому, що спадкоємці можуть прийняти спадщину або відмовитися від неї.

II. Спадкові правовідносини.

Спадкові правовідносини – це відносини, які виникають з приводу реалізації відповідними суб’єктами їхніх спадкових прав.

Спадкові правовідносини виникають на двох етапах:

- 1) відносини, що виникають у зв’язку з відкриттям спадщини;
- 2) відносини, що виникають у зв’язку з прийняттям спадщини.

Як і всі правовідносини, спадкові правовідносини складаються з трьох елементів: суб’єкта, об’єкта і змісту.

Суб’єктом є спадкоємці двох видів:

- спадкоємці, які закликаються до спадщини;
- спадкоємці, які прийняли спадщину.

Спадкоємці першого виду правомочні прийняти спадщину або відмовитися від неї, інших прав у них немає. Спадкоємці другої черги крім правомочностей мають ще і зобов’язання, оскільки вони стають правонаступниками не тільки прав, а й обов’язків.

Об'єктом спадкових правовідносин є спадщина, до складу якої входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

Змістом спадкових правовідносин є права та обов'язки, які виникають з відкриттям спадщини.

Спадщина відкривається внаслідок смерті або оголошення громадянина померлим. Стаття 1218 ЦК України вказує, що до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

Однак не всі права та обов'язки спадкодавця переходять до спадкоємців. **Не входять до складу спадщини права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема:**

- 1) особисті немайнові права;
- 2) право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами;
- 3) право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- 4) права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом;
- 5) права та обов'язки особи, як кредитора або боржника, передбачені ст. 608 ЦК України.

Важливим є питання про час та місце відкриття спадщини. Законодавець визначає, що місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця. Якщо місце проживання спадкодавця невідомо, то місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходження основної частини рухомого майна. Часом відкриття спадщини є день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою. Якщо протягом доби померлими є

особи, які могли б спадкувати одна після одної, спадщина відкривається одночасно і окремо що кожної з них. Якщо кілька осіб, які могли б спадкувати одна після одної, померли під час спільної для них небезпеки (стихійного лиха, катастрофи, аварії тощо), припускається що вони померли одночасно. У цьому випадку спадщина відкривається одночасно і окремо щодо кожної з цих осіб.

Спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини.

Необхідно звернути увагу і на, які особи не можуть спадкувати. Перелік таких осіб визначений у схемах до теми. Також у схемах відображені особливості спадкування деяких прав та обов'язків.

Заповітом є особисте письмове розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті. Форма заповіту письмова, нотаріально засвідчена. Заповідати може лише фізична особа, яка є повністю дієздатною. Вчинення заповіту через представника не дозволяється.

Заповіт складається у 2 примірниках, один з яких зберігається у нотаріальній конторі.

Нотаріус має право відмови у посвідченні заповіту, якщо

- у ньому містяться незаконні розпорядження;
- коли заповідач є недієздатною особою;
- коли заповідач тимчасово перебуває в такому стані, що не може розуміти значення своїх дій.

Заповідач має право заповідати своє майно будь – якої особі, незалежно від родинних відносин. Він може позбавити права спадкування будь – яку особу з числа спадкоємців за законом. Позбавлення спадщини може бути ***побічним і прямим.***

Пряме позбавлення спадщини, коли в заповіті вказана особа, що позбавляється спадщини, в цьому разі вона нічого не одержує у спадщину. Побічне позбавлення спадщини, коли у заповіті вказано, що все майно переходить особі, що вказана у заповіті, в цьому разі спадкоємці за законом можуть спадкувати в разі відмови від спадщини цією особою.

Заповідач має право зробити заповідальний відказ, тобто зобов'язати спадкоємців виконати дію на користь однієї або кількох осіб. Предметом заповідального відказу може бути передання відказоодержувачеві у власність або за іншим речовим правом майнового права або речі, що входять до складу спадщини (ст. 1237 ЦК). Відказоодержувач має право вимоги до спадкоємця з часу відкриття спадщини. Заповідальний відказ втрачає чинність у разі смерті відказоодержувача, що сталася до відкриття спадщини.

Заповідач має право призначити іншого спадкоємця на випадок, якщо спадкоємець, зазначений у заповіті, помре до відкриття спадщини, не прийме її або відмовиться від її прийняття чи буде усунений від права на спадкування, а також у разі відсутності умов, визначених у заповіті, це називається **підпризначення спадкоємця**.

Заповідач має право скласти заповіт з умовою (ст. 1242 ЦК), тобто обумовити виникнення права на спадщину у особи, яка призначена у заповіті, наявністю певної умови, як пов'язаної, так і не пов'язаної з її поведінкою (народження дитини, здобуття освіти тощо). Ця умова повинна існувати на час відкриття спадщини.

Заповідач має право у будь який час скасувати заповіт, скласти новий заповіт (у цьому разі попередній скасовується), внести зміни до заповіту.

Заповіт є недійсним, якщо:

- він складений особою, яка не мала на це права;
- заповіт складений з порушенням вимог щодо його форми та посвідчення;

– якщо волевиявлення заповідача не було вільним, не відповідало його волі і це буде встановлено судом.

Свобода заповідального розпорядження обмежується в інтересах осіб, вказаних у ст.1241 ЦК України. Частка, на яку за всіх обставин мають зазначені спадкоємці називають обов'язковою часткою.

Право на таку частку мають:

- неповнолітні діти спадкодавця;
- повнолітні непрацездатні діти спадкодавця;
- непрацездатна вдова (вдовець);
- непрацездатні батьки.

Вказані особи спадкують незалежно від змісту заповіту половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом. Нотаріус, а також інша особа, що посвідчує заповіт, не має права розголошувати відомості щодо факту складення заповіту, скасування, зміни, до відкриття спадщини.

Спадкування за законом має місце у всіх випадках, коли і оскільки воно не змінено заповітом. Спадкоємці за законом одержують право на спадщину по чергово.

III. Спадкування за законом

Законом встановлюються такі підстави закликання до спадкування за законом: родинні, сімейні стосунки, шлюб, усиновлення, знаходження на утриманні спадкодавця не менше 5 років до його смерті. Майно переходить до зазначених в законі спадкоємців відповідно до встановленої черговості, яка має суворо дотримуватись. Розширення кола осіб, що закликаються до спадкування за законом, неможливе. Черги спадкоємців показані у схемах до теми, студенти мають можливість ознайомитися з ними.

Спадкування за правом представлення. Онуки, правнуки, прабаба,

прадід, племінники, двоюрідні сестри та брати не включаються до складу жодної з черг спадкоємців за законом. Вони є спадкоємцями за законом, якщо на момент відкриття спадщини немає в живих того родича, який був би спадкоємцем за законом (ст. 1226 ЦК).

Частки у спадщині кожного із спадкоємців за законом є рівними. Спадкоємці за усною угодою між собою можуть змінити розмір часток у спадщині (якщо це не стосується нерухомого майна). Що стосується нерухомого майна або транспортних засобів, то спадкоємці можуть змінити частку за письмовою згодою, посвідченою нотаріусом.

Здійснення права на спадкування

Спадкоємець за заповітом або за законом має право прийняти спадщину або не прийняти. Не допускається прийняття спадщини з умовою чи із застереженням.

Спадкоємець зобов'язаний прийняти усе майно, яким би воно не було, з чого б воно не складалося, якими б боргами не було обтяжено. Спадкоємець вважається таким, що прийняв спадщину, якщо він мешкав разом з померлим, це підтверджується відміткою в паспорті про реєстрацію проживання або довідкою органу реєстрації. Вважається, що спадкоємець прийняв спадщину через подання заяви до нотаріуса за місцем відкриття спадщини в 6 –ти місячний термін.

Питання для самоконтролю:

1. Принципи спадкового права.
2. Суб'єкти спадкового права.
3. Об'єкти спадкового права.
4. Час і місце відкриття спадщини.
5. Що таке заповідальний відказ ?

6. Які існують черги спадкоємництва ?

7. Коли вважається заповіт недійсним?

Література:8,12,13,14.

ТЕМА 12 СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ

ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Поняття виконання зобов'язань, принципи належного виконання зобов'язань, суб'єкт виконання зобов'язань, місце виконання, строк, предмет, спосіб виконання зобов'язання.

Мета: Поглибити лекційний матеріал щодо способів забезпечення виконання зобов'язань.

План

- I. Загальна характеристика способів забезпечення виконання зобов'язань.
- II. Неустойка як спосіб забезпечення виконання зобов'язань.
- III. Поручка та гарантія як способи забезпечення виконання зобов'язань.
- IV. Завдаток та застава як способи забезпечення виконання зобов'язань.

Основні поняття і терміни: зобов'язання, неустойка, пеня, штраф, поручка.

I. Загальна характеристика способів забезпечення виконання зобов'язань

Зобов'язання є правовідносинами, тому вони охороняються засобами примусового характеру.

Відповідно до ст. 546 ЦК України виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, поручкою, гарантією, заставою, притриманням, завдатком. Законом або договором можуть бути встановлені інші види забезпечення виконання зобов'язання. Студенти повинні уважно вивчити главу 49 ЦК України, вміти дати характеристику кожного виду забезпечення виконання зобов'язань, умови їх застосування.

Відповідно до ст. 549 ЦК України неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник зобов'язаний передати кредиторіві у разі порушення боржником зобов'язання.

II. Неустойка як спосіб забезпечення виконання зобов'язань

Неустойка:

- 1) застосовується незалежно від заподіяння збитків;
- 2) не вимагається, як правило, надання позивачем інших доказів, окрім доказу факту порушення договору;
- 3) розмір неустойки здебільшого дає можливість відновити майнові втрати, якщо вони мали місце;
- 4) неустойка зазвичай застосовується у ході виконання договору за порушення кожного обов'язку, кожної умови, а не за невиконання договору в цілому, що є для кредитора певною перевагою, бо він уже в момент правопорушення володіє достатньо оперативним засобом, щоб спонукати боржника до виконання зобов'язання.

Згідно зі ст. 551 ЦК України предметом неустойки може бути грошова сума, рухоме і нерухоме майно.

Розмір неустойки, встановлений законом, може бути збільшений у договорі. Сторони мають право зменшити розмір неустойки, встановлений актом цивільного законодавства, крім випадків, передбачених законом.

Розмір неустойки може бути зменшений за рішенням суду, якщо він значно перевищує розмір збитків, та за наявності інших обставин, що мають істотне значення.

Формами неустойки є штраф і пеня.

Штраф – це неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання.

Пеня – це неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання.

Залежно від підстав встановлення неустойка може бути **договірною** (якщо умови, за яких вона сплачується, та її розмір встановлені угодою сторін) або **законною** (нормативною), коли умови, за яких вона сплачується, та її розмір встановлені нормативними актами, що регулюють

відповідний вид зобов'язань.

Залежно від співвідношення права на неустойку з правом на відшкодування збитків розрізняють чотири види неустойки (ст. 624 ЦК України): штрафну, залікову, виключну та альтернативну.

Штрафною називається неустойка, що підлягає стягненню у повному розмірі, незалежно від відшкодування збитків. Це загальне правило, і звідси випливає, що інші види неустойки застосовуються лише тоді, коли вони прямо встановлені законом або договором.

Заліковою називається неустойка, коли відшкодуванню підлягають як неустойка, так і збитки, але лише в частині, в якій вони не покриваються неустойкою.

Виключна неустойка обмежує відповідальність за невиконання чи неналежне виконання зобов'язання тільки виплатою неустойки, взагалі виключаючи вимогу про відшкодування збитків.

Альтернативна неустойка надає кредитору можливість вибору стягнення неустойки чи відшкодування збитків. При цьому вибір має бути зроблено тільки один раз, тому у випадку стягнення неустойки кредитор втрачає можливість у майбутньому (після виявлення збитків та їх розміру) відмовитися від неустойки та вимагати відшкодування збитків.

III. Порука та гарантія як способи забезпечення виконання зобов'язань.

Відповідно до ст. 553 ЦК України за **договором поруки** поручитель поручається перед кредитором іншої особи (боржника) за належне виконання нею свого обов'язку. Порукою може забезпечуватися виконання зобов'язання частково або у повному обсязі.

Поручителем може бути одна особа або кілька осіб. У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлена субсидіарна відповідальність поручителя.

Поручитель відповідає перед кредитором у тому самому обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, відсотків, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки.

Особи, які спільно дали поруку, відповідають перед кредитором солідарно, якщо інше не встановлено договором поруки.

До поручителя, який виконав зобов'язання, переходять усі права кредитора у цьому зобов'язанні, у тому числі й ті, що забезпечували його виконання. До кожного з кількох поручителів, які виконали зобов'язання, забезпечене порукою, переходять права кредитора у розмірі частини обов'язку, що виконана ним.

Відповідно до ст. 557 ЦК України боржник, який виконав забезпечене порукою зобов'язання, має негайно повідомити про це поручителя.

Поручитель, який виконав зобов'язання, забезпечене порукою, у зв'язку з не направленням йому боржником повідомлення про виконання ним свого обов'язку має право стягнути з кредитора безпідставно одержане або пред'явити зворотню вимогу до боржника.

Поручитель має право на оплату послуг, наданих ним боржникові.

Згідно зі ст. 559 ЦК України порука припиняється:

- 1) із припиненням забезпеченого нею зобов'язання, а також у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності;
- 2) якщо після настання строку виконання зобов'язання кредитор відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником або поручителем;
- 3) у разі переведення боргу на іншу особу, якщо поручитель не поручився за нового боржника;
- 4) після закінчення строку, встановленого у договорі поруки. У разі, якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не

пред'явить вимоги до поручителя. Якщо строк основного зобов'язання не встановлений або встановлений моментом пред'явлення вимоги, порука припиняється, якщо кредитор не пред'явить позову до поручителя протягом одного року від дня укладення договору поруки.

Гарантія.

Відповідно до ст. 560 ЦК України за гарантією банк, інша кредитна (фінансова) установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором виконання боржником свого зобов'язання.

Гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. Гарантія є чинною від дня її видачі, якщо в ній не встановлено інше, і діє протягом строку, на який вона видана.

Згідно зі ст. 563 ЦК України у разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією, гарант зобов'язаний сплатити кредиторів грошову суму відповідно до умов гарантії.

Вимога кредитора до гаранта про сплату грошової суми відповідно до виданої ним гарантії пред'являється у письмовій формі, до вимоги додаються документи, вказані в гарантії.

Кредитор може пред'явити вимогу до гаранта у межах строку, встановленого у гарантії, на який її видано. Він не може передавати іншій особі право вимоги до гаранта, якщо інше не встановлено гарантією.

Відповідно до ст. 564 ЦК України після одержання вимоги кредитора гарант повинен негайно повідомити про це боржника і передати йому копії вимоги разом з доданими до неї документами.

Гарант повинен розглянути вимогу кредитора в установленій у гарантії строк, а в разі його відсутності – у розумний строк і встановити відповідність вимоги та доданих до неї документів умовам гарантії

Гарант має право відмовити кредиторів у задоволенні його вимоги, якщо вимога або додані до неї документи не відповідають умовам гарантії або якщо вони подані гарантові після закінчення строку дії гарантії.

Гарант повинен негайно повідомити кредитора про відмову від задоволення його вимоги (ст. 565 ЦК України).

Обов'язок гаранта перед кредитором обмежується сплатою суми, на яку видано гарантію. У разі порушення гарантом свого обов'язку його відповідальність перед кредитором не обмежується сумою, на яку видано гарантію, якщо інше не встановлено у гарантії (ст. 566 ЦК України). Гарант має право на оплату послуг, наданих ним боржникові.

Відповідно до ст. 568 ЦК України зобов'язання гаранта перед кредитором припиняється у разі:

- 1) сплати кредиторів суми, на яку видано гарантію;
- 2) закінчення строку дії гарантії;
- 3) відмови кредитора від своїх прав за гарантією шляхом повернення її гарантові;
- 4) відмови кредитора від своїх прав за гарантією шляхом подання гаранту письмової заяви про звільнення його від обов'язків за гарантією. При цьому у першому, другому і четвертому випадках припинення зобов'язання гаранта не залежить від повернення йому гарантії.

Гарант, якому стало відомо про припинення гарантії, повинен негайно повідомити про це боржника. Згідно зі ст. 569 ЦК України гарант має право на зворотну вимогу (регрес) до боржника у межах суми, сплаченої ним за гарантією кредиторів, якщо інше не встановлено договором між гарантом і боржником.

IV. Завдаток та застава як способи забезпечення виконання зобов'язань.

Відповідно до ст. 570 ЦК України завдатком є грошова сума або рухоме майно, що видається кредиторів боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання. Але якщо не буде встановлено, що сума, сплачена в рахунок належних з боржника платежів, є завдатком, вона вважається авансом, який виконує лише платіжну функцію і є грошовою сумою, що сплачується в рахунок наступних платежів. Тому при невиконанні зобов'язання за договором аванс повертається стороні, яка його надала.

Правові наслідки порушення і припинення зобов'язання, забезпеченого завдатком:

- 1) якщо порушення зобов'язання сталося з вини боржника, завдаток залишається у кредитора;
- 2) якщо порушення зобов'язання сталося з вини кредитора, він зобов'язаний повернути боржникові завдаток і додатково сплатити суму у розмірі (вартості) завдатку;
- 3) сторона, винна у порушенні зобов'язання, має відшкодувати другій стороні збитки у сумі, в якій вони перевищують розмір (вартість) завдатку, якщо інше не встановлено договором;
- 4) у разі припинення зобов'язання до початку його виконання або внаслідок неможливості його виконання завдаток підлягає поверненню.

Поняття застави.

Відповідно до ст. 572 ЦК України в силу застави кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок

заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави).

Заставою може бути забезпечена як дійсна вимога, так і та, що може виникнути в майбутньому.

Відповідно до ст. 576 ЦК України предметом застави може бути будь яке майно (зокрема речі, цінні папери, майнові права), відчужене заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення. Права заставодержателя (право застави) на річ, яка є предметом застави, поширюються на її приналежності, якщо інше не встановлено договором.

Предметом застави не можуть бути:

- 1) національні, культурні та історичні цінності, що є в державній власності і занесені або підлягають занесенню до Державного реєстру національної культурної спадщини;
- 2) вимоги, що мають особистий характер;
- 3) інші вимоги, застава яких заборонена законом. Крім цього, застава окремих видів майна може бути заборонена або обмежена законом.

За загальним правилом предмет застави залишається у заставодавця, якщо договором або законом не встановлено інше (ст. 576 ЦК України).

У випадках, встановлених договором або законом, заставодавцем разом із заставодержателем може бути здійснена оцінка предмета застави. При цьому ціна має визначатися відповідно до звичайних цін, що склалися на момент виникнення застави, але договором або законом може бути встановлено інший порядок такої оцінки.

Види застав (ст. 575 ЦК України) – іпотека та заклад.

Іпотека – це застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи.

Заклад – це застава рухомого майна, що передається у володіння заставодержателя або за його наказом – у володіння третій особі. Розрізняються застава власного майна (прав) та застава прав на чужі речі.

Інші види застав встановлюються та регулюються Законом України «Про заставу» .

Договір застави. Сторонами договору застави є заставодавець та заставодержатель. Заставодавцем може бути боржник або третя особа (майновий поручитель) (ст. 583 ЦК України). Заставодавцем може бути власник речі або особа, якій належить майнове право, а також особа, якій власник речі або особа, якій належить майнове право, передали річ або майнове право з правом їх застави.

Застава права на чужі речі здійснюється за згодою власника цієї речі, якщо для відчуження цього права відповідно до закону або договору потрібна згода власника. Заставодержателем можуть бути як фізична та юридична особи, так і держава.

У договорі застави визначаються суть, розмір і строк виконання зобов'язання, забезпеченого заставою, подається опис предмета застави, а також визначаються інші умови, погоджені сторонами договору. Якщо предметом застави є нерухоме майно, а також в інших випадках, встановлених законом, договір застави підлягає нотаріальному посвідченню.

Застава нерухомого майна підлягає державній реєстрації у випадках та в порядку, встановлених законом.

Застава рухомого майна не є обов'язковою. Вона може бути зареєстрована на підставі заяви заставодержателя або заставодавця із внесенням запису до Державного реєстру застав рухомого майна (ч. 3 ст. 15 Закону України «Про заставу» в новій редакції).

Право застави виникає з моменту укладення договору застави, а у разі, коли договір підлягає нотаріальному посвідченню, – з моменту нотаріального посвідчення. Ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження

предмета застави несе власник заставленого майна, якщо інше не встановлено договором або законом.

У разі випадкового знищення або випадкового пошкодження предмета застави заставодавець на вимогу заставодержателя зобов'язаний надати рівноцінний предмет або, якщо це можливо, відновити знищений або пошкоджений предмет застави.

Відповідно до ст. 586 ЦК України заставодавець має право користуватися предметом застави відповідно до його призначення, у тому числі здобувати від нього плоди та доходи, якщо інше не встановлено договором і якщо це впливає із суті застави.

Заставодавець має право відчужувати предмет застави, передавати його в користування іншій особі або іншим чином розпоряджатися ним лише за згодою заставодержателя, якщо інше не встановлено договором. Заставодавець має право заповідати заставлене майно. Правочин, яким обмежується право заставодавця заповідати заставлене майно, є нікчемним. Заставодержатель має право користуватися переданим йому предметом застави лише у випадках, встановлених договором. За договором на заставодержателя може бути покладений обов'язок здобувати з предмета застави плоди та доходи.

Відповідно до ст. 587 ЦК України особа, яка володіє предметом застави, зобов'язана, якщо інше не встановлено договором:

- 1) вживати заходів, необхідних для збереження предмета застави;
- 2) утримувати предмет застави належним чином;
- 3) негайно повідомляти другу сторону договору застави про виникнення загрози знищення або пошкодження предмета застави.

Наступна застава майна, що вже заставлене, допускається, якщо інше не встановлено попереднім договором застави або законом.

Якщо предметом застави стає майно, що вже є заставленим, право застави попереднього заставодержателя (попередніх заставодержателів) зберігає силу. Перший заставодержатель має переважне право перед наступними заставодержателями на задоволення своїх вимог за рахунок заставленого майна. Вимоги наступних заставодержателів задовольняються в порядку черговості виникнення права застави.

Якщо предметом застави є рухоме майно, заставодержатель зареєстрованої застави має переважне право на задоволення вимог із заставленого майна перед заставодержателями незареєстрованих застав та застав, які зареєстровані пізніше. Заставодержателі, які зареєстрували заставу одного і того самого майна в один день, мають рівні права на задоволення вимог із заставленого майна.

Заставодавець незареєстрованої застави зобов'язаний надати кожному із заставодержателів інформацію про всі попередні застави в обсязі, встановленому ст. 584 ЦК України (тобто дати відповідний опис предмета застави, а також визначити умови, погоджені сторонами договору). Заставодавець зобов'язаний відшкодувати збитки, що виникли у будь кого із заставодержателів внаслідок невиконання ним цього обов'язку.

Відповідно до ст. 592 ЦК України заставодержатель має право вимагати дострокового виконання зобов'язання, забезпеченого заставою, у разі:

- передання заставодавцем предмета застави іншій особі без згоди заставодержателя, якщо одержання такої згоди було необхідним;
- порушення заставодавцем правил про заміну предмета застави;
- втрати предмета застави за обставин, за які заставодержатель не відповідає, якщо заставодавець не замінив або не відновив предмет застави;
- порушення заставодавцем правил про наступну заставу;

- порушення заставодавцем правил про розпоряджання предметом застави;
- в інших випадках, встановлених договором.

За рахунок предмета застави заставодержатель має право задовольнити у повному обсязі свої вимоги, визначені на момент фактичного задоволення, включаючи сплату процентів, неустойки, відшкодування збитків, завданих порушенням зобов'язання, необхідних витрат на утримання заставленого майна, а також витрат, понесених у зв'язку з пред'явленням цієї вимоги, якщо інше не встановлено договором.

Відповідно до ст. 590 ЦК України звернення стягнення на предмет застави здійснюється за рішенням суду, якщо інше не встановлено договором або законом.

Правила звернення стягнення на предмет застави:

- 1) заставодержатель набуває право звернення стягнення на предмет застави у разі, коли зобов'язання не буде виконано у встановлений строк (термін), якщо інше не встановлено договором або законом
- 2) у разі ліквідації заставодавця – юридичної особи заставодержатель набуває право звернення стягнення на заставлене майно незалежно від настання строку виконання зобов'язання, забезпеченого заставою;
- 3) у разі часткового виконання боржником зобов'язання, забезпеченого заставою, право звернення на предмет застави зберігається у первісному обсязі;
- 4) якщо предметом застави є дві або більше речей (два або більше прав), стягнення може бути звернене на всі ці речі (права) або на будьяку з речей (прав) на вибір заставодержателя;
- 5) якщо заставодержатель зверне стягнення на одну річ (одне право), але його вимогу не буде задоволено в повному обсязі, він зберігає право застави на інші речі (права), які є предметом застави.

Якщо сума, одержана від реалізації предмета застави, не покриває вимоги

заставодержателя, він має право отримати суму, якої не вистачає, з іншого майна боржника в порядку черговості відповідно до ст. 112 ЦК України, якщо інше не встановлено договором або законом.

Припинення права застави:

Відповідно до ст. 593 ЦК України право застави припиняється у разі:

- 1) припинення зобов'язання, забезпеченого заставою;
- 2) втрати предмета застави, якщо заставодавець не змінив предмет застави;
- 3) реалізації предмета застави;
- 4) набуття заставодержателем права власності на предмет застави;
- 5) в інших випадках, встановлених законом.

Якщо застава припиняється внаслідок виконання забезпеченого заставою зобов'язання, заставодержатель, у володінні якого перебувало заставлене майно, зобов'язаний негайно повернути його заставодавцеві.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття «неусойки».
2. Форми неустойки.
3. Поняття «штрафу».
4. У яких випадках припиняється порука?
5. Що таке «гарантія» ?
6. Поняття «завдаток».
7. Правові наслідки порушення і припинення зобов'язання забезпеченого завдатком.
8. Що являється предметом застави ?

Література: 6, 14, 16

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

- Конституція України від 26 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - №30 - Ст.141.
1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 40-41. - Ст. 356.
 2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 18. - Ст. 144.
 3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 травня 2004 року // Урядовий кур'єр. - 2004. - № 130.
 4. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України, 2002. - № 21-22. - Ст.135.
 5. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001р. // Урядовий кур'єр. -2001. - 15 листопада.
 6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради. - 2001. - № 25-26.- Ст. 131.
 7. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. - 1961. - № 2. - Ст. 15.
 9. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. - 1984. - Додаток до N 51. - Ст. 1122 (ст. 265).
 10. Митний кодекс України від 11 липня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 38-39. - Ст. 288.
 11. Повітряний кодекс України від 4 травня 1993 р. // ВВР України, 1993., №25, ст. 274.
 12. Закон України "Про адвокатуру" від 19 грудня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України.- 1993.- №9.- Ст.62.
 13. Закон України "Про власність" від 7 лютого 1991 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. - 1991. - № 20. - Ст. 249.
 14. Закон України "Про автомобільний транспорт" від 05.04.2001р. в редакції Закону від 23 лютого 2006 р. // Відомості Верховної Ради України, 2001, N 22 (01.06.2001), ст. 105.
 15. Закон України "Про авторське право і суміжні права" в редакції Закону України від 11 липня 2001р. // Відомості Верховної Ради. -2001. - №43. - Ст. 214.
 16. Закон України "Про архітектурну діяльність" від 20 травня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1999. - № 31. - Ст. 246.
 17. Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 07 грудня 2000р. // Урядовий кур'єр від 17.01.2001 р.
 18. Закон України "Про виконавче провадження" від 21.04.1999 р. № 606-ХІУ // Відомості Верховної Ради України. - 1999. - № 24. - Ст. 207. (ст.ст. 5, 55, 58, 79).
 19. Закон України "Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної

продукції" 14 січня 2000 року N 1393-ХІУ // Відомості Верховної Ради України, 2000, N 12 (24.03.2000), ст.95.

20.Закон України "Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань" від 12 листопада 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2000. - № 5. - Ст. 28.

21.Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про лізинг" від 11 грудня 2003 р. // Відомості Верховної Ради. - 2004. - № 15. -Ст.231.

22.Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про оренду землі" від 2 жовтня 2003 р. // Відомості Верховної Ради. - 2004. - № 10.- Ст. 102.

23.Закон України "Про страхування" від 7 березня 1996 р. // Урядовий кур'єр. - 2001. - № 205. - 7 листопада.

24.Закон України "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні" від 20.10.2014 р. № 448-97-ВР // Відомості Верховної Ради України, 2014, N 51 (17.12.96), ст. 292.

Друк: Нововолинська міська друкарня
Тираж: 100 прим.
45400, Волинська область,
м. Нововолинськ, бул. Шевченка, 37